

Міністерство освіти і науки України
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

УПАТОВА ІРИНА ПЕТРІВНА

УДК 378.011.3-051:373.3 (043.3)

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Харків
2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант:

доктор педагогічних наук, професор
Іонова Олена Миколаївна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
завідувач кафедри
природничо-математичних дисциплін.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
Крамаренко Алла Миколаївна,
Бердянський державний педагогічний
університет, завідувач кафедри
початкової освіти;

доктор педагогічних наук, професор
Хомич Лідія Олексіївна,
Інститут педагогічної освіти
і освіти дорослих НАПН України (м. Київ),
заступник директора
з науково-експериментальної роботи;

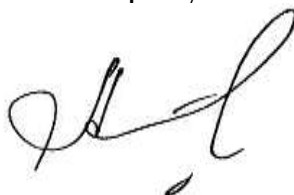
доктор педагогічних наук, доцент
Шквир Оксана Леонідівна,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна
академія, доцент кафедри педагогіки.

Захист відбудеться 20 березня 2019 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.053.04 у Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди за адресою : 61002, м. Харків, вул. Алчевських, 29, ауд. № 216.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2, ауд. № 215-В).

Автореферат розісланий 19 лютого 2019 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Л. А. Штефан

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Розв'язання проблеми методичної підготовки майбутніх учителів у педагогічному закладі вищої освіти (ЗВО) набуває особливої актуальності, оскільки якість та ефективність науково-методичної роботи вчителів є наріжним каменем у реформуванні загальної середньої освіти. Модернізація вітчизняної системи вищої педагогічної освіти викликає необхідність створення умов, що сприятимуть вирішенню проблеми методичної підготовки майбутніх учителів як сучасних конкурентоспроможних фахівців, які не тільки усвідомлюють основні цілі педагогічної праці, але й здатні до творчої методичної діяльності (закони України «Про вищу освіту» (2016 р.), «Про освіту» (2017 р.), «Про загальну середню освіту» (2017 р.), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр.).

Особливої актуальності набуває проблема підвищення ефективності теоретичної та практичної методичної підготовки майбутніх учителів початкової ланки освіти, що зумовлюється низкою чинників.

По-перше, ключові зміни, що розпочато впровадженням Державного стандарту початкової школи (2018 р.), концепції «Нова українська школа» (2016 р.), вимагають реалізації випереджальної методичної підготовки фахівців, які мають вирішувати проблеми оновлення початкової ланки загальної середньої освіти, готові до модернізації традиційних технологій навчання й виховання, використання освітніх інновацій, мають досвід творчої методичної діяльності, сформоване методичне мислення, здатність здійснювати методичну рефлексію, дотримуються позиції педагога-фасилітатора, спроможні до навчання й розвитку впродовж життя.

По-друге, цілісне комплексне дослідження теоретичних та практичних аспектів методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи уможливило усунення наявного розриву між професійно-предметним і професійно-методичним складниками професійної підготовки, сприяє створенню цілісної безперервної системи методичної підготовки, у якій презентовано її мету, завдання, принципи, функції, структурні компоненти, педагогічні умови, методи, форми, засоби реалізації та результати.

По-третє, удосконалення методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи передбачає зміну традиційних на інноваційні підходи до організації освітнього процесу в закладах вищої педагогічної освіти. Останні ґрунтуються на впровадженні сучасних освітніх засобів, методів, технологій, мотивують студентів до вдосконалення методичної майстерності, забезпечують залучення методичного потенціалу навчальних дисциплін, інтеграцію методичних знань і вмінь, сприяють набуттю досвіду в різних видах методичної діяльності.

По-четверте, розв'язання досліджуваної проблеми певною мірою заповнює «прогалини» у професійно-педагогічній освіті, що пов'язані з наявним незадовільним станом методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Це підтверджується аналізом теорії та практики підготовки вчителів (Т. Амелеченко, О. Біда, С. Бурчак, О. Іонова, О. Савченко, С. Скворцова та ін.), а також результатами проведених опитувань 314 студентів старших курсів і магістрів педагогічних закладів вищої освіти. Так, переважна більшість респондентів (64,3 %)

не мала чіткого уявлення про суть методичної роботи вчителів, визначаючи її лише як сукупність методів і прийомів, які використовує вчитель під час підготовки та проведення уроку. У майже половини опитаних наявні методичні знання фрагментарного характеру, несформовані методичні вміння. Лише 22,3 % респондентів мали певний позитивний досвід здійснення методичної роботи в закладах загальної середньої освіти.

Отже, педагогічна значущість зазначених чинників, освітня практика вимагає розв'язання визначеної проблеми як одного з провідних факторів забезпечення якісної фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи на теоретико-методологічному та емпіричному рівнях.

Підґрунтя методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи становлять наукові розвідки, що були здійснені в таких основних напрямках: *обґрунтування наукових засад професійної підготовки майбутніх учителів* (Б. Андрієвський, С. Гончаренко, Н. Дем'яненко, О. Дубасенюк, С. Золотухіна, І. Зязюн, О. Іонова, Н. Кузьміна, В. Лозова, А. Маркова, І. Прокопенко, М. Фіцула та ін.), зокрема *їхньої науково-методичної підготовки* (Н. Бібик, В. Бондар, Н. Грицай, І. Жерносек, Г. Жигадло, О. Мороз, В. Прокопчук, М. Соловейчик, С. Стрижак, Л. Таланова та ін.); *формування методичної культури майбутнього вчителя* (І. Артем'єва, Т. Гущина, В. Загвязінський та ін.), *його професійно-методичної компетентності* (І. Акуленко, О. Зубков, К. Красикова, О. Мірошніченко та ін.), *методичної творчості* (В. Андрущенко, С. Дубяга, В. Молодиченко, С. Сисоєва та ін.), *методичної майстерності* (В. Барсукова, Л. Воловичева, М. Донченко, С. Кара, В. Коваленко, О. Ковальчук, О. Матвієнко, Л. Петриченко, О. Яструб та ін.); *дослідження розвитку методичного мислення* (М. Баранов, Н. Бахмат, Н. Іпполітова, М. Смирнова та ін.), зокрема *формування рефлексивних умінь* (М. Демидко, В. Краєвський, Ю. Кулюткін, Г. Сухобська, Г. Щедровицький та ін.) майбутнього вчителя, *його готовності до інноваційної діяльності* (І. Волощук, І. Гавриш, В. Докучаєва та ін.); *виокремлення сучасних вимог до вчителя початкової школи* (Т. Амельченко, О. Біда, С. Бурчак, М. Вашуленко, А. Крамаренко, І. Пальшкова, О. Савченко, С. Скворцова, Л. Хомич, О. Шквир та ін.); *вивчення різноманітних аспектів створення фахового освітнього середовища* (В. Козирев, В. Стрельников та ін.); *висвітлення суті фасилітаційної позиції педагога* (О. Димова, Л. Кайдалова, С. Масич, О. Фісун та ін.); *визначення теоретичних засад методичної роботи працівників освіти як домінантного складника педагогічної дії* (О. Адаменко, Ю. Бабанський, Г. Єльнікова, Н. Клокар, О. Новіков, Д. Новіков, Н. Протасова, М. Скаткін та ін.); *аналіз змісту методичної роботи педагогів* (А. Єрмола, Н. Комаренко, Г. Кравченко, О. Сидоренко, Л. Таланова та ін.); *формування уявлень про методичну підготовку вчителів в історії розвитку педагогічної освіти* (К. Авраменко, Л. Бадья, С. Васильченко, Н. Глузман, Н. Дем'яненко, Л. Коваль, І. Кравченко, Л. Нікітіна, К. Ткаченко та ін.).

Однак, як свідчить аналіз психолого-педагогічних джерел, у сучасному науковому просторі відсутні праці, у яких системно досліджувалися питання методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Доцільність дисертаційної роботи посилюється й необхідністю розв'язання низки виявлених у процесі дослідження *суперечностей*, а саме:

1) на концептуальному рівні сучасної вищої освіти між:

– соціальним замовленням на вчителя початкових класів нової генерації, із високим рівнем готовності до продуктивної діяльності та відсутністю науково-обґрунтованої й апробованої системи методичної підготовки вчителів для початкової ланки навчання;

– достатньо високим рівнем розробленості наукових засад професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя початкових класів і недостатнім методолого-теоретичним обґрунтуванням його методичної підготовки як її невід'ємного складника;

2) на рівні визначення цілей підготовки майбутніх учителів між:

– об'єктивною потребою суспільства в якісній підготовці вчителів початкових класів, із розвиненим методичним мисленням та реальним станом готовності до методичної діяльності випускників педагогічних закладів вищої освіти;

– необхідністю методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи та відсутністю чіткої установки більшості викладачів на реалізацію цієї мети;

3) на рівні визначення змісту та технологій підготовки майбутніх учителів між:

– постійним зростанням значущості науково-методичної діяльності вчителів початкових класів в інноваційній освітній практиці й вузькоспеціалізованим підходом до змісту методичної підготовки з окремих предметних методик, форм і методів його опанування майбутніми вчителями в педагогічному закладі вищої освіти;

– необхідністю підготовки випускників, здатних вирішувати методичні завдання й проблеми, що виникають у реальних ситуаціях педагогічної діяльності, та спрямованістю методичної підготовки студентів переважно на дії за зразком;

– освітнім потенціалом різноманітних педагогічних технологій інтенсифікації професійної підготовки майбутнього вчителя, які орієнтовані на інтерактивне, особистісно-діяльнісне, розвивальне навчання, та реально недостатньо ефективною педагогічною практикою як формою організації методичної підготовки студентів.

Отже, актуальність, теоретична та практична значущість досліджуваної проблеми, її недостатня розробленість у науковому просторі, а також потреба подолання виявлених суперечностей зумовили вибір теми дисертації – **«Теорія і практика методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно з темою Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради «Організаційно-методологічні засади підготовки вчителя для сучасної школи ХХІ століття в контексті інтеграції України в європейський освітній простір» (затверджено вченою радою закладу, протокол № 1 від 29.08.2014 р.). Тему дисертації затверджено вченою радою Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (протокол № 6 від 21.01.2015 р.) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 24.03.2015 р.).

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних і практичних засад системи методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи та

експериментальній перевірці її впливу на рівень їхньої професійної підготовки в педагогічному закладі вищої освіти.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати філософські, історичні, психолого-педагогічні джерела та висвітлити генезу ідей методичної підготовки майбутніх учителів.
2. Охарактеризувати методолого-теоретичні засади дослідження проблеми методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи як складника їхньої професійної підготовки.
3. З'ясувати термінологічне поле проблеми дослідження, розкрити суть методичної підготовки майбутніх учителів початкових класів, конкретизувати зміст її структурних компонентів і функції.
4. Теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити систему методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи.
5. Уточнити критерії, показники й рівні готовності майбутніх учителів до методичної діяльності в закладах загальної середньої освіти.
6. Забезпечити науково-навчальний супровід методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в педагогічних закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – система методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Провідною концептуальною ідеєю дослідження є положення про те, що цілеспрямований, спеціально організований, керований і вимірюваний процес методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи є показником ефективності професійної підготовки фахівців початкової ланки освіти, а також передумовою їхнього випереджального методичного зростання. Останнє базується на прогностичності методичного мислення, активності педагогічної позиції, виваженості й відповідальності щодо своїх методичних дій, індивідуальності власного стилю методичної діяльності, здатності запобігати негативним наслідкам своєї роботи (трансляція знань учням та спонукання їх до зубріння навчальної інформації, дії за шаблоном, рутинність, жорстка фіксація світосприйняття, несприйняття нового тощо). Випереджальне методичне зростання дозволяє успішно пристосовуватися до соціальних змін й одночасно пристосовувати їх до власних фахових потреб, адаптуватися до нового шкільного й інформаційного середовища, нових умов функціонування закладів загальної середньої освіти. Це є запорукою ефективної професійної діяльності вчителя початкової школи, основою самореалізації особистості, вияву свободи методичної творчості у сфері впровадження найновітніших освітньо-методичних ідей, концепцій і передового педагогічного досвіду в практику сучасної початкової освіти.

Концепція дослідження містить три взаємопов'язані концепти, що сприяють реалізації провідної ідеї дослідження на методологічному, теоретичному й технологічному рівнях.

Методологічний концепт відображає фундаментальні філософські, психолого-педагогічні положення про єдність процесів, взаємовпливи та взаємозалежність явищ об'єктивної дійсності, сукупність принципів (системності, єдності теорії та

практики, детермінізму, історизму, діяльності, цілепокладання, інтегративності, полікультурності тощо), що забезпечують об'єктивність вивчення явищ навколишньої дійсності; про особистість як суб'єкт діяльності, детермінованість поведінки людини внутрішніми та зовнішніми факторами, а також відбиває взаємозв'язок і взаємодію різних підходів загальнонаукової та конкретно-наукової методології щодо вивчення проблеми дослідження, а саме: історичного, системного, особистісно-діяльнісного, компетентнісного, інтегрованого, середовищного, фасилітаційного, акмеологічного.

Теоретичний концепт визначає систему ідей, концепцій, вихідних категорій, основних дефініцій, без яких неможливе розуміння суті досліджуваної проблеми, а саме: теорія діяльності й розвитку особистості як суб'єкта діяльності (І. Бех, Г. Бізязєва, Л. Виготський, В. Давидов, Б. Ельконін, О. Леонтьєв, В. Лекторський); концептуальні положення щодо реформування вищої педагогічної освіти (В. Андрущенко, В. Кремень, В. Огнев'юк, І. Прокопенко, О. Сухомлинська); теорія змісту педагогічної освіти (С. Гончаренко, В. Краєвський, І. Лернер, М. Скаткін, В. Сластьонін, А. Хуторської); загальнопедагогічні підходи до професійної підготовки майбутнього вчителя (О. Абдуліна, Є. Барбіна, В. Гриньова, О. Дубасенюк, С. Золотухіна, І. Зязюн, О. Іонова, Н. Кузьміна, В. Лозова, О. Мороз, Л. Перетяга, Л. Петриченко, Г. Пономарьова, В. Сластьонін), зокрема до підготовки педагогічних кадрів для початкової ланки освіти (А. Крамаренко, І. Пальшкова, О. Савченко, С. Скворцова, Л. Хомич, О. Шквир); дослідження процесу методичної підготовки майбутніх учителів (К. Авраменко, І. Беленок, О. Біда, І. Волошук, Н. Глузман, Н. Грицай, Л. Коваль, М. Криловець, О. Мітіна, Л. Петухова, К. Ткаченко); ідеї щодо впровадження компетентнісного підходу в освіту (Н. Бібік, А. Маркова, О. Овчарук, О. Онаць, О. Романовський, С. Сисоєва); використання педагогічних технологій у закладах вищої освіти (В. Безпалько, В. Євдокимов, Е. Зеєр, О. Пехота, І. Прокопенко, Г. Селевко, О. Пометун).

Технологічний концепт передбачає розробку й упровадження теоретично обґрунтованої системи методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи в процесі їхньої фахової підготовки в педагогічних закладах вищої освіти.

Загальна гіпотеза дослідження полягає в тому, що процес методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи набуває ефективності, якщо здійснюється відповідно до обґрунтованих методолого-теоретичних засад і на підставі впровадження розробленої системи підготовки студентів до методичної роботи в закладах загальної середньої освіти.

Загальна гіпотеза конкретизована в *часткових припущеннях*, які передбачають, що:

– методологічне обґрунтування методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи базуватиметься на історичному, системному, особистісно-діяльнісному, компетентнісному, інтегрованому, середовищному, фасилітаційному підходах;

– методична підготовка майбутніх учителів початкової школи відбиватиме зв'язок між структурними компонентами (мотиваційно-цільовий, когнітивний, методично-діяльнісний, аналітико-результативний) і процесуальними аспектами

її реалізації (здійснення підготовчого, мотиваційно-орієнтаційного, змістово-практичного, контрольного-коригувального технологічних етапів);

– розроблена система методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи буде реалізована впродовж усіх років навчання студентів у педагогічному закладі вищої освіти, передбачатиме цілеспрямовану організацію процесу їхньої професійної підготовки, охоплюватиме мету, методологічні підходи, принципи, функції методичної підготовки, що будуть реалізовуватися шляхом взаємодії методологічно-цільової, структурно-змістової, технологічної й діагностичної підсистем із урахуванням умов, що впливають на ефективність здійснення методичної підготовки.

Для вирішення поставлених завдань і перевірки гіпотези використовувалися такі **методи дослідження**: *теоретичні*: аналіз (історико-логічний, ретроспективний, порівняльний, проблемно-цільовий) і синтез філософської, психолого-педагогічної, навчально-методичної літератури, нормативної документації, інтернет-ресурсів; абстрагування, узагальнення, систематизація, порівняння різних поглядів, що забезпечувало розгляд еволюції уявлень про методичну підготовку майбутніх учителів і зіставлення різних підходів щодо досліджуваної проблеми, висвітлення методологічних і теоретичних основ дисертації, аналіз основних понять для визначення поняттєво-категоріального апарату дослідження, характеристики суті методичної підготовки студентів та особливостей її здійснення, уточнення критеріїв, показників і рівнів готовності студентів до методичної діяльності; вивчення практики вищої педагогічної освіти, аналіз власної професійної діяльності з метою теоретичного обґрунтування й розробки системи методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи; *емпіричні*: діагностичні (анкетування, тестування, бесіди, дискусії, опитування, ранжування, шкалювання, аналіз продуктів навчально-методичної діяльності студентів); прогностичні (експертні оцінки, моделювання); обсерваційні (спостереження за роботою студентів, самоспостереження студентів, самооцінка, педагогічна рефлексія) для встановлення динаміки змін студентів у рівнях готовності до методичної діяльності; педагогічний експеримент для виявлення ефективності реалізації системи методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи; *методи математичної статистики* (непараметричний критерій χ^2 та коефіцієнт кореляції r Пірсона, t -критерій Стьюдента) для статистичної обробки даних, кількісного й якісного аналізу отриманих результатів педагогічного експерименту; *графічні методи* для графічного відображення результатів експерименту.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота виконувалася на базі Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Бердянського державного педагогічного університету, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка. Експериментом було охоплено 624 студенти, на різних етапах дослідження було залучено 34 викладачі, 200 учителів-початківців і 120 досвідчених учителів початкової школи м. Харкова.

Наукова новизна та теоретичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що:

– *уперше* теоретично обґрунтовано, розроблено й експериментально перевірено систему методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи, що передбачає цілеспрямовану організацію процесу професійної підготовки студентів та реалізується шляхом взаємодії методологічно-цільової (визначає мету, концептуальні засади, принципи здійснення методичної підготовки), структурно-змістової (розкриває зміст структурних компонентів методичної підготовки – мотиваційно-цільового, когнітивного, методично-діяльнісного, аналітико-результативного), технологічної (відображає реалізацію процесу методичної підготовки на підготовчому, мотиваційно-орієнтаційному, змістово-практичному й контрольній-коригувальному етапах) та діагностичної (передбачає педагогічну діагностику процесу методичної підготовки) підсистем із урахуванням умов (методично-діялісне наповнення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, створення сприятливого освітньо-методичного середовища, забезпечення науково-методичної підтримки процесу методичної підготовки), що впливають на ефективність здійснення означеної підготовки. Представлено роль і значення методологічних ідей і положень історичного, системного, особистісно-діялісного, компетентнісного, інтегрованого, середовищного, фасилітаційного, акмеологічного підходів для дослідження й розв'язання проблеми методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Розроблено навчально-методичне забезпечення (навчальні програми спецкурсів, посібники, методичні рекомендації, навчально-методичні комплекси) здійснення методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи;

– *уточнено* суть феномена «методична підготовка майбутнього вчителя початкової школи» як цілеспрямованого керованого процесу набуття методичної компетентності, тобто інтегрованого особистісного утворення, що відображає теоретичну та практичну готовність педагога до здійснення професійно-методичної діяльності (усвідомлена, планомірна й неперервна робота педагога, що передбачає вивчення досягнень психолого-педагогічної науки, використання сучасних педагогічних технологій, методик, прийомів і способів ефективного навчання й виховання молодших школярів; узагальнення й упровадження передового педагогічного досвіду, збагачення власного методичного досвіду; удосконалення методичної майстерності в процесі самоосвіти, розвитку методичної активності, рефлексії та творчості); зміст її структурних компонентів і сукупність функцій (орієнтаційно-стимулювальна, дидактично-професійна, продуктивно-процесуальна, розвивально-виховна, діагностично-корекційна); класифікацію основних груп методичних знань (нормативні, загально-педагогічні, предметно-методичні, технологічно-методичні, знання про педагогічний менеджмент) та методичних умінь (гностичні, проєктивні, організаторсько-виконавські, творчо-рефлексивні), якими має оволодіти майбутній учитель початкової школи в процесі його методичної підготовки; діагностико-критеріальну базу педагогічного моніторингу процесу методичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи за мотиваційним, дидактично-методичним і діялісним критеріями;

– *конкретизовано* поняття: «методична майстерність» (узагальнена здатність учителя оптимально організовувати навчально-виховну роботу зі школярами та їхніми батьками, досконало і творчо виконувати свої професійні функції щодо

саморозвитку й самовдосконалення), *«методичне мислення»* (вільне оперування методичними поняттями, розуміння реальної навчальної ситуації, застосування методичних знань у різних, насамперед у швидкоплинних умовах), *«методична рефлексія»* (система знань і вмінь, спрямована на аналіз, об'єктивну оцінку проблем методичного спрямовування та рефлексію власного досвіду методичної діяльності, творче переосмислення методично-освітнянських продуктів, визначення перспектив розвитку власної методичної компетентності);

– *подальшого розвитку* набуло відтворення генези ідей методичної підготовки вчителя, форм і методів організації навчально-пізнавальної, громадсько-виховної, науково-дослідної, самоосвітньої діяльності студентів, спрямованої на методичну підготовку майбутніх учителів початкової школи.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що експериментальна перевірка обґрунтованої системи методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи дозволяє рекомендувати її до впровадження в освітній процес закладів вищої педагогічної освіти, що здійснюють професійну підготовку майбутніх фахівців початкової школи.

Отримані в процесі дослідження дані й висновки *реалізовані* в низці видань: у монографії «Методична підготовка майбутнього вчителя: теорія і практика», навчально-методичних посібниках «Активні та інтерактивні моделі навчання і виховання» та «Комплекс навчально-дослідницьких і самостійних завдань із методики викладання природознавства», методичних рекомендаціях «Форми організації освітнього процесу та види навчальних занять: методика підготовки та проведення» та «Педагогічна практика з позакласної виховної роботи в школі», у авторських навчальних програмах спецкурсів «Методична майстерність учителя» та «Робота з батьками».

Основні результати дослідження *впроваджено* в освітній процес Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка № 01-13/97 від 31.01.2018 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка № 01/10-87 від 26.01.2018 р.), Бердянського державного педагогічного університету (довідка № 57-28/162 від 07.02.2018 р.), Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка № 290 від 29.01.2018 р.), а також під час проведення циклу семінарів та консультацій для молодих учителів закладів загальної середньої освіти і керівників шкільних методичних об'єднань учителів початкової школи за планом роботи методичного центру Управління освіти адміністрації Шевченківського району Харківської міської ради м. Харкова (довідка № 01-27/187-18 від 01.02.2018 р.).

Матеріали дисертації, монографію, навчально-методичні посібники, методичні рекомендації, навчально-методичний комплекс доцільно *використовувати* в процесі професійної підготовки фахівців початкової освіти в педагогічних закладах вищої освіти, системі неперервної педагогічної освіти для створення курсів за вибором, дистанційних курсів, курсів підвищення кваліфікації вчителів початкових класів, під час викладання дисциплін психолого-педагогічного циклу, педагогічних практик і виконання студентами спеціальності «Початкова освіта» курсових і дипломних робіт. Окремі компоненти авторської системи методичної підготовки майбутніх учителів

початкової школи можуть застосовуватися під час професійно-педагогічної підготовки вчителів різного фаху.

Особистий внесок здобувача в праці, написані у співавторстві. Усі наведені в дисертації результати отримані автором самостійно. У спільних публікаціях: [2] – висвітлено ефективні методи, форми, прийоми навчання майбутніх учителів; [4] – розроблено зміст практичних і лабораторних занять методичного спрямування; [35] – досліджено чинники успішної адаптації молодого вчителя до педагогічного колективу; [40] – проаналізовано методичні проблеми молодих учителів; [41] – розкрито генезу ідей формування педагогічної культури молодого вчителя; [42] – з'ясовано зв'язок самоосвіти, саморозвитку й рефлексії педагога; [46] – схарактеризовано зміст педагогічної практики як складника професійної підготовки майбутнього вчителя; [53] – представлено методичний досвід студентів під час вивчення курсу «Природознавство»; [54] – обґрунтовано напрями науково-методичної підготовки майбутніх учителів; [55] – проаналізовано умови ефективного здійснення науково-методичної роботи в закладах загальної середньої освіти.

Апробація основних положень дослідження здійснювалася на конференціях різних рівнів, зокрема, *міжнародних*: «Дослідницький підхід під час підготовки майбутніх учителів початкової школи» (Харків, 2011), «Інтеграція теоретичних та практичних складових у процесі вивчення педагогічних дисциплін» (Софія, 2012), «Методична підготовка молодого вчителя в історії педагогічної думки» (Прага, 2012), «Система самоосвіти молодого вчителя у 70–80-х рр. ХХ ст. (Перемішель, 2013), «Форми роботи педагогічного колективу школи з молодими вчителями (70–80-ті роки ХХ ст.)» (Софія, 2013), «Створення фахового освітнього середовища як умова ефективної науково-методичної роботи педагогів» (Харків, 2013), «Методична підготовка майбутніх учителів на заняттях з методики викладання природознавства» (Полтава, 2016), «Підготовка майбутніх учителів до методичної діяльності у початковій школі» (Шеффілд, 2016); *усеукраїнських*: «Дослідницький компонент у підготовці майбутнього вчителя» (Харків, 2010), «Створення фахового освітнього простору як умова підвищення ефективності навчально-виховного процесу в закладах освіти» (Харків, 2011), «Проблеми та перспективні тенденції розвитку методичної роботи в умовах модернізації освіти» (Харків, 2012), «Самоосвіта молодого вчителя як актуальна науково-педагогічна проблема» (Харків, 2012), «Форми методичної роботи з молодими учителями у 50-ті роки ХХ ст.» (Харків, 2013), «Управління розвитком дидактико-методичної компетентності молодого учителя» (Харків, 2014), «Методологічні принципи організації методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах сучасного вищого навчального закладу» (Харків, 2015); «Саморозвиток і самовдосконалення майбутніх учителів у процесі реалізації методичної підготовки» (Харків, 2017); *регіональних*: «Проблеми адаптації молодого вчителя до педагогічного колективу» (Харків, 2011), «Педагогічна культура молодого вчителя як актуальна історико-педагогічна проблема» (Харків, 2012), «Розвиток професійної компетентності сучасного вчителя через самоосвіту» (Харків, 2012), «Інноваційна педагогічна діяльність як рушійна сила розвитку науки і освіти України» (Харків, 2012), «Педагогічна практика як складова професійної підготовки майбутнього вчителя-вихователя» (Харків, 2013), «Методична підготовка молодого вчителя в історії педагогічної думки», (Харків, 2014), «Умови ефективності

та перспективні тенденції розвитку науково-методичної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах» (Харків, 2017), «Науково-методична підготовка майбутніх учителів як складова професійної майстерності» (Харків, 2017), а також на засіданні «круглого столу» «Створення фахового освітнього простору через діяльність навчально-наукового центру як умова підвищення ефективності навчально-виховного процесу в закладах освіти» для заступників директорів шкіл із науково-методичної роботи, методистів педагогічних закладів вищої освіти Східного регіону (Харків, 2013).

Основні результати й висновки виконаної роботи доповідалися, обговорювалися й дістали позитивну оцінку на засіданнях: кафедри педагогіки, психології та менеджменту (протокол № 7 від 17.01.2018), кафедри природничих дисциплін (протокол № 6 від 26.01.2018), науково-методичної та вченої рад Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (2015–2018); спеціалістів, методистів початкової освіти «Перспективні тенденції розвитку методичної роботи в умовах модернізації освіти» (Харків, 2012); випускників педагогічних навчальних закладів і молодих учителів «Молодий учитель: актуальні проблеми, досвід, перспективи удосконалення фахової майстерності в умовах модернізації освіти» (Харків, 2014); науково-педагогічних працівників Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради та вчителів початкової школи м. Харкова й області «Концептуальні засади реформування початкової ланки освіти» (Харків, 2016).

Кандидатська дисертація на тему «Диференційований контроль навчальних досягнень учнів основної школи» зі спеціальності 13.00.09 – теорія навчання була захищена 2008 р., її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. Основні наукові положення та результати дослідження відбито в 55 працях (із них 45 – одноосібні), серед яких: 1 монографія (одноосібно), 2 навчально-методичні посібники (у співавторстві), 2 брошури методичних рекомендацій, 2 авторські навчальні програми спецкурсів; 25 статей у провідних наукових виданнях, із них у вітчизняних фахових виданнях – 21 (4 статті – у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз), 4 статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях; 23 (із них 8 – у співавторстві) – у збірниках матеріалів і тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація містить вступ, чотири розділи, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел (699 найменувань, із них 20 – іноземними мовами), 12 додатків (на 58 сторінках). Робота містить 15 таблиць (на 10 сторінках), 8 рисунків (на 5 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 506 сторінок, із них обсяг основного тексту – 384 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, розкрито ступінь її розробленості; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання; викладено провідні положення концепції дисертації, сформульовано гіпотезу та схарактеризовано методи дослідження; визначено наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів; висвітлено особистий внесок здобувача, відображено відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження, подано

інформацію про публікації автора, наведено дані про структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі – «Історико-гносеологічні та методологічні засади методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи» – на підставі аналізу філософських, історико-педагогічних, психолого-педагогічних, науково-методичних джерел досліджено витоки ідей методичної підготовки майбутніх учителів у світовій і вітчизняній педагогіці, схарактеризовано методологічні підходи до дослідження обраної проблеми.

Підґрунтям для сучасного розуміння методичної підготовки особистості вчителя в зарубіжній педагогіці стали ідеї давніх філософів і мислителів (Конфуцій, Арістотель, Квінтіліан, Сократ) щодо проблеми пізнання, самопізнання й самовдосконалення особистості як фундамент її професійного становлення; педагогів-гуманістів епохи Відродження й Реформації (М. Монтень, Т. Мор, Ф. Рабле, Е. Роттердамський, В. Фельтре та ін.), які визначили нові педагогічні ідеали та адекватні механізми їх втілення в освіту; активна освітня діяльність єзуїтів, які вперше запровадили систематичну підготовку вчителів, завдяки чому місце священника-вчителя у школі поступово посідає професійний учитель.

Значну увагу діяльності вчителя, його методичній підготовці приділяли педагоги-класики, а саме: Я. Коменський (визначення триєдиного завдання для вчителя: щоб він умів, міг і хотів навчати), Й. Гербарт (наголошення на постійній самоосвіті вчителя, творчій праці, самостійності педагогічного мислення, звільненні від рутинних прийомів викладання), А. Дістервег (формулювання порад і рекомендацій для вчителів щодо самоосвіти, удосконалення професійної діяльності, систематичного вивчення педагогіки й методики), Й. Песталоцці (зосередження уваги на потребі професійно вишколених учителів як передумови успішного виховання молоді), А. Фер'єр (створення теоретичного та методичного центру, спрямованого на вивчення, узагальнення й поширення методичних досягнень учителів), С. Френе (розкриття значущості опанування вчителем раціональною педагогічною методикою; організація щорічних конгресів та стажування, під час яких досвідчені педагоги знайомили новачків зі специфікою роботи) та ін.

Становлення ідей методичної підготовки вчителя у вітчизняній педагогіці відбувалося під впливом роботи братських шкіл, просвітницької діяльності таких видатних постатей, як: П. Могила (висунення ідеї щодо підготовки педагогів, які могли б досягти рівня педагогів західних шкіл), Ф. Прокопович (наголошення на необхідності запозичення в інших народів усього найкращого, проте без сліпої віри в наукові догми та авторитети), Г. Сковорода (надання величезного значення самоосвіті вчителя, завдяки чому можна стати майстром своєї справи).

Значний внесок у досліджувану проблему зробили такі педагоги, як: М. Бунаков (спонукання вчителів до взаємного обміну думками, досвідом проведення занять, спостереженнями, дослідями тощо), П. Каптерев (розкриття теоретичного та практичного складників підготовки вчителів і напрямів її здійснення – вивчення педагогічної науки та організація педагогічної практики, спостереження, проведення уроків тощо), М. Корф (формування педагогічної майстерності вчителя через передання конкретного досвіду), М. Пирогов (заохочення вчителів до методичних пошуків, взаємного відвідування уроків тощо),

К. Ушинський (визначення шляхів опанування вчителем практичного мистецтва викладання), М. Драгоманов (підвищення професійного рівня вчителя шляхом самоосвіти), Ю. Федькович і П. Юркевич (формування в учителя ґрунтовних теоретичних знань, що мають спиратися на власний досвід і досвід колег).

Завдяки внеску вітчизняних педагогів (Х. Алчевська, П. Блонський, М. Вессель, В. Водовозов, Б. Грінченко, М. Демков, А. Макаренко, С. Миропольський, М. Сумцов, С. Шацький та ін.) теорія та практика методичної підготовки майбутніх учителів, професійного становлення молодого вчителя збагатилася новими підходами, положеннями, формами та методами. Так, невичерпним джерелом ідей щодо методичної підготовки вчителів є науковий доробок та практична діяльність В. Сухомлинського (зосередження уваги на єдності й взаємозв'язку теоретичної та практичної підготовки вчителя, необхідності популяризації передового педагогічного досвіду, залученні вчителя до дослідницької діяльності, значущості його саморозвитку й самоосвіти), представників педагогіки співробітництва – М. Гузика, О. Захарченка, С. Лисенкової, В. Шаталова та ін. (висування вимог до професійної майстерності вчителя як головного організатора індивідуального підходу до дитини, взаємодії та співпраці з учнями).

Дослідження генези ідей методичної підготовки майбутніх учителів, її сучасного стану у світовому освітньому просторі уможливило виявлення найбільш доцільних підходів загальнонаукової та конкретно-наукової методології, а саме: історичний, системний, особистісно-діяльнісний, компетентнісний, інтегрований, середовищний, фасилітаційний, акмеологічний. Так, *історичний підхід* дозволяє аналізувати проблему методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи в контексті її генези, вимагає поєднання вивчення історії об'єкта (генетичний аспект) і теорії (структура, функції, зв'язки) об'єкта в його сучасному стані, а також перспектив його розвитку; забезпечує усвідомлення того, що педагогічною наукою та практикою накопичений багатий досвід, який створює підстави для прогнозування процесів і явищ, пов'язаних із методичною підготовкою майбутніх учителів. Використання *системного підходу* забезпечує дослідження системоутворювальних зв'язків методичного розвитку студентів, надає можливість розглядати процес методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи як певну систему, що, з одного боку, виступає підсистемою професійної підготовки майбутніх фахівців, а, з іншого боку, є складною багаторівневою системою, структурні компоненти якої охоплюють мету системи, підсистему, що керує (викладачі); підсистему, якою керують (студенти); взаємодію та взаємовпливи цих систем; зміст діяльності систем; засоби, що забезпечують роботу систем; організаційні форми та методи роботи системи; результати діяльності системи тощо. *Особистісно-діяльнісний підхід* передбачає всебічне залучення особистісного досвіду студента в процес його методичної підготовки, сприяє усвідомленню себе як особистості, а методичної діяльності як засобу професійного становлення й фахової самореалізації; уможлиблює виявлення активності, розкриття потенціалу й можливостей, формування стійкої суб'єктної позиції студентів; дозволяє передбачити відмову майбутнього фахівця від педагогічних стереотипів, спонукає до активного професійного й особистісного вдосконалення, творчої методичної

діяльності. *Компетентнісний підхід* спрямовує навчально-виховний процес у закладах педагогічної вищої освіти на формування у студентів ключових і предметних компетенцій. З огляду на це методична підготовка майбутніх учителів початкової школи передбачає зміщення акценту з набуття професійно-педагогічних знань, умінь, навичок на розвиток у студента здатності реалізовувати професійні знання, практично діяти, використовувати набутий досвід для розв'язання педагогічних завдань і ситуацій, що виникають у професійній діяльності. У межах *інтегрованого підходу* вирішується проблема діалектичного взаємозв'язку, єдності цілей, змісту, етапів, педагогічних умов, форм і методів, контролю, корекції й оцінювання результатів усіх видів методичної діяльності студентів (дидактико-методичної, науково-дослідної, самоосвітньої тощо), інтеграції теоретичного та практичного складників навчальних дисциплін методичного спрямування, усіх видів педагогічної практики тощо. *Середовищний підхід* розглядається, по-перше, як умова подолання труднощів входження майбутнього педагога у професійну діяльність на початковому етапі; по-друге, як інструмент опанування й розширення професійного середовища; по-третє, як спосіб інтеграції теоретико-педагогічного та практичного методичного знання у процесі методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи. *Фасилітаційний підхід* орієнтований на реалізацію суб'єкт-суб'єктної парадигми освіти та передбачає організацію сприятливого освітнього простору – позитивної психоемоційної атмосфери, установлення діалогових стосунків співробітництва, творчої взаємодії викладача й майбутніх учителів, що сприяє формуванню вмотивованого вчителя, здатного до ефективної професійно-методичної діяльності. Відповідно до *акмеологічного підходу* людина розглядається як суб'єкт життєдіяльності, здатний до самоорганізації, саморозвитку та творчої професійної діяльності. Використання цього підходу під час методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи дозволяє забезпечити найбільш повне розкриття потенціалу особистості, задоволення її індивідуальних інтересів, прагнень і потреб, сприяє формуванню мотивації на досягнення високих результатів професійної діяльності, орієнтації майбутнього вчителя на постійне самовдосконалення, актуалізації творчо-методичного потенціалу особистості, свободі самовираження в професійно-методичній діяльності.

Отже, у процесі наукового пошуку виявлено значущість і доцільність використання низки методологічних підходів, що не суперечать один одному, а, навпаки, взаємодоповнюють і дозволяють урахувати ключові моменти, пов'язані з методичною підготовкою майбутніх учителів. Обрані методологічні підходи уможливають побудову теоретичних концепцій, розкриття понятійно-категоріального апарату дослідження, розробку системи методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

У другому розділі – «Теоретичні питання методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи» – схарактеризовано термінологічне поле дослідження, з'ясовано суть методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи, конкретизовано зміст структурних компонентів, розкрито її функції.

Аналіз науково-педагогічних досліджень, присвячених питанням удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, зокрема її дидактико-методичного складника (Г. Абросімова, Т. Амельченко,

Н. Бахмат, Н. Воскресенська, І. Каждан, М. Львов, Н. Максименко, О. Матвієнко, Н. Черв'якова, І. Шапошнікова), формування методичної культури (І. Артем'єва, О. Савченко, І. Пальшкова) та методичної компетентності (Н. Бібік, М. Вашуленко, Н. Глузман, Л. Коваль, Т. Руденко, С. Скворцова) студентів, підготовки майбутніх учителів до застосування дидактичних технологій (Л. Коваль, О. Мірошніченко, О. Комар), інтегрованих форм організації навчання (О. Іонова, Н. Сінопальнікова), мультимедійних засобів навчання (В. Барановська, М. Гайдур, В. Імбер, Л. Макаренко, Л. Петухова), розробки методик викладання навчальних дисциплін, проходження різних видів педагогічної практики, саморегуляції методичних знань та вмінь (К. Авраменко, Т. Байбара, Я. Гаєвець, К. Гончарова, В. Горєцький, Г. Ковальчук, О. Сосновська, Л. Нарочна, М. Скаткін), забезпечення процесу підготовки вчителів дидактико-методичними матеріалами (М. Криловець, Я. Левченко, О. Таможня), дозволив зробити висновок про те, що методична підготовка саме вчителя початкової школи є найважливішою передумовою його професійності.

Це пов'язано зі *специфікою професійної діяльності вчителя початкової школи*, насамперед її інтегрованим характером: учитель як безпосередній і головний організатор освіти молодших школярів викладає майже всі шкільні дисципліни (до 12 предметів), що вимагає внутрішньо-предметної та міжпредметної інтеграції, спрямованої на формування в дітях цілісної картини світу.

З іншого боку, учитель початкової школи є активним учасником взаємодії не лише зі школярами, а й з їхніми батьками, що потребує від педагога здатності ефективно спілкуватися з батьками, роз'яснювати їм практично значущі положення шкільної та сімейної педагогіки, психології та методики навчання й виховання дітей молодшого шкільного віку.

Визначальним аспектом діяльності вчителя початкової школи є також її спрямованість на адекватне задоволення потреб молодших школярів, що передбачає ретельне врахування психологічних особливостей дітей цього віку (невичерпні пізнавальні можливості, природна допитливість, готовність до пізнання нового, безпосередність й емоційність, ідентифікація себе з оточенням, потреба в авторитеті вчителя, наслідування зразків його поведінки тощо). Це вимагає від учителя дотримання позиції педагога-фасилітатора, наявності яскраво-образного мислення, любові до навчальних предметів початкової школи, здатності зацікавити дітей процесом навчання та викладати навчальний матеріал у простій, доступній для молодших школярів формі, схильності до використання ігрових методів навчання тощо.

Отже, необхідність опанування педагогом методиками викладання багатьох навчальних дисциплін, потреба усвідомлення місця початкової освіти в системі безперервної освіти, відкритість для спілкування та співпраці зі школярами, їхніми батьками, колегами, організація діяльності дітей і власної діяльності вказують на необхідність методичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи, орієнтованої на педагогічний пошук, інноваційну діяльність, розуміння педагогом своєї професії як головної сфери самовизначення та саморозвитку.

Під час наукового пошуку з'ясовано, що поняття «методична підготовка майбутніх учителів» учені трактують по-різному, а саме: самостійна динамічна

й комплексна система, що відбиває зміст, структуру та функції (М. Криловець, Л. Орлова, Л. Таланова); підсумок, який визначає рівень опанування методичних та інтегративних знань, сформованості професійно-методичних умінь (К. Авраменко); форма творчої діяльності, що інтегрує її різні види (І. Беленок); процес і результат набуття й використання знань, опанування методиками викладання дисциплін різних галузей наук на теоретичному, практичному та особистісному рівнях; творчого використання вмінь, необхідних для здійснення ефективної методичної діяльності (О. Мітіна, В. Моторіна, С. Стрижак, О. Таможня).

Узагальнення теоретичних положень уможливило розкриття суті поняття **«методична підготовка майбутнього вчителя початкової школи»** як цілеспрямованого керованого процесу набуття ним методичної компетентності. *Методичну компетентність* майбутнього вчителя розуміємо як інтегроване особистісне утворення, що відображає теоретичну та практичну готовність педагога до здійснення методичної діяльності в закладі загальної середньої освіти. У свою чергу *методична діяльність* є усвідомленою, планомірною й неперервною роботою педагога, що передбачає: вивчення досягнень психолого-педагогічної науки; використання сучасних педагогічних технологій, методик, прийомів і способів ефективного навчання й виховання молодших школярів; узагальнення й упровадження передового педагогічного досвіду, збагачення власного методичного досвіду; удосконалення методичної майстерності в процесі самоосвіти, розвиток методичної активності, рефлексії та творчості. У кінцевому підсумку методична діяльність учителя спрямовується на вдосконалення навчально-виховного процесу початкової школи.

З урахуванням основних положень теорії діяльності, зокрема педагогічної діяльності (І. Бех, Г. Бізяєва, Л. Виготський, В. Давидов, Б. Ельконін, Н. Кузьміна, О. Леонтєв, А. Маркова, В. Лекторський, В. Семиченко), структуру методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи доцільно представити як взаємопов'язані компоненти, а саме: мотиваційно-цільовий, когнітивний, методично-діяльнісний, аналітико-результативний. Кожний із компонентів характеризується певним змістовим наповненням, що відповідає особливостям педагогічної діяльності майбутнього вчителя початкової школи. Так, **мотиваційно-цільовий компонент** характеризується професійно-педагогічною спрямованістю майбутнього вчителя на здійснення методичної діяльності та передбачає усвідомлення студентами цілей, значущості й необхідності формування методичної компетентності, зацікавленість проблематикою науково-методичної орієнтації, активне та стійке прагнення виконувати методичну роботу, удосконалюватися в ній.

Когнітивний компонент передбачає отримання майбутніми вчителями необхідного обсягу систематизованих, інтегрованих, узагальнених психолого-педагогічних і методичних знань про особливості початкової освіти школярів. До основних груп знань віднесено такі: нормативні, загальнопедагогічні, предметно-методичні, технолого-методичні, знання про педагогічний менеджмент. Так, *нормативні знання* містять розуміння змісту нормативно-правової бази загальної середньої освіти (закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. тощо), педагогічних проектів і концепцій; документів, що визначають функціонування

початкової ланки освіти та характер її змін на найближчу перспективу (Державний стандарт початкової освіти, накази, листи, розпорядження, інструкції, рекомендації Міністерства освіти і науки України); документів, що регламентують методичну роботу закладу загальної середньої освіти, тощо.

Загальнопедагогічні знання передбачають обізнаність у загальних педагогічних положеннях і поняттях, необхідних для інтерпретації явищ і процесів, зокрема знання про чинники розвитку особистості та психологічні особливості школярів молодшого шкільного віку, про теорію виховання (суть і принципи виховного процесу, його змістові компоненти) та основи навчання молодших школярів (мета, завдання сучасної школи, зміст освіти, суть і структура процесу навчання, його функції, закономірності, принципи); про методологію й методи педагогічного дослідження тощо.

Предметно-методичні знання орієнтовані на опанування теоретичних основ викладання навчальних предметів у початковій школі: знання про концептуальні засади та зміст навчальних дисциплін, чинні навчальні програми викладання предметів; знання про структуру та зміст засобів навчання (підручники, робочі зошити з друкованою основою), методики їх використання; про способи визначення та проектування змісту навчального матеріалу; про традиційні та інноваційні підходи до викладання предметів у початковій школі; знання критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів із різних навчальних предметів та вимог щодо здійснення контролю тощо.

Технологічно-методичні знання спрямовані на конкретну методичну роботу вчителя початкових класів: знання про форми педагогічної взаємодії та форми організації навчально-виховної діяльності школярів; знання про методики здійснення диференційованого навчання й реалізації діяльнісного підходу до навчання; знання про освітні технології, навчальні методи й засоби; знання про конструювання уроків за темами, особливості макро- і мікроструктури уроку, специфіку проведення уроків різних типів; знання про методику аналізу та самоаналізу уроку, виховного або методичного заходу тощо.

Знання про педагогічний менеджмент передбачають сформованість знань про теорію педагогічного менеджменту, його мету, зміст, загальні функції; про принципи, форми та методи управління навчально-пізнавальною діяльністю молодших школярів, роботу з формування педагогічної культури батьків, а також управління вчителем власною діяльністю (самоменеджмент), що містить знання про суть методичної діяльності вчителя, її завдання, функції, напрями та способи реалізації; знання про самоосвіту, творчий саморозвиток, професійне самовдосконалення, про сучасні тенденції збагачення методичного потенціалу педагога, рефлексивно-методичні процедури підвищення методичної майстерності вчителя тощо.

Методично-діяльнісний компонент становить сукупність методичних умінь, а саме: *гностичні* (системний збір інформації методичного й аналітичного змісту, інтерпретація освітньо-методичних процесів, аналіз причинно-наслідкових зв'язків між ними, ґрунтуючись на узагальненні й систематизації; орієнтація в дидактико-методичних контекстах сучасної освіти, неупереджене сприймання нових методичних знань і досвіду для прийняття правильного рішення, обґрунтування

й втілення методичної ідеї крізь призму власних методичних поглядів і ставлень, виявлення варіативності щодо визначення способів розв'язання методичних проблем, завдань і ситуацій; аналіз методичних заходів щодо досягнення їх мети, завдань, ефективності застосованих форм, методів, засобів); *проективні* (чітке визначення мети методичної діяльності, планування своїх дій та дій учнів із урахуванням способів досягнення цілей діяльності; проектування навчально-матеріальної бази для здійснення навчального процесу відповідно до завдань навчання й виховання молодших школярів, визначення оптимальних навчальних методів, прийомів та засобів); *організаторсько-виконавські* (здатність реалізовувати план роботи та знаходити відповідні шляхи для цього; оптимальний розподіл часу відповідно до цілей діяльності, здійснення хронометражу уроку чи виховного заходу; самостійне здійснення методичних дій у змінених або нестандартних умовах; упровадження різних форм і методів навчання й виховання молодших школярів; методично-доцільна реалізація навчальних та виховних заходів; фіксація результатів методичної праці; виготовлення дидактичних матеріалів і методичних посібників для різних аспектів роботи; здатність орієнтуватися на потреби дітей і позитивно впливати на учасників педагогічного процесу; уміння встановлювати й підтримувати контакти з іншими людьми, співпрацювати з ними на засадах партнерства); *творчо-рефлексивні* (вільне використання методичних знань і вмінь, креативне й самостійне виконання завдань методичного спрямування, творче переосмислення методичного матеріалу, висловлювання своїх методичних думок, ідей, пропозицій; реалізація власного стилю методичної діяльності; творче впровадження освітньо-методичних продуктів та створення своїх продуктів; самостійне набуття нових методичних знань і досвіду як чинник професійної самореалізації та саморозвитку, опанування методичної майстерності; самостійний аналіз, адекватна оцінка й самооцінка дидактико-методичних ситуацій, ефективне здійснення методичної рефлексії).

Аналітико-результативний компонент включає в себе здатність до осмислення, аналізу, самоаналізу і об'єктивного оцінювання, самоконтролю результатів власної методичної діяльності (методичних здобутків та прорахунків, сильних і слабких боків своєї праці, співвідношення навчальних труднощів учнів із недоліками в своїй роботі та вчасне їх усунення), систематичного визначення та корекції рівня своєї методичної підготовки, аналізу й оцінки передового методичного досвіду, співвіднесення його з досвідом інших освітян та власним досвідом.

Установлено, що особливості кожного структурного компоненту визначаються його специфікою та мають умовний характер, оскільки в реальному освітньому процесі вони формуються комплексно.

Виходячи зі специфіки професійних дій учителя, було виокремлено основні *функції методичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи*, а саме: орієнтаційно-стимулювальна, що полягає в усвідомленні студентами професійної значущості методичної підготовки, її мети й завдань, необхідності методичних знань, вмінь для успішного здійснення професійної діяльності; передбачає створення сприятливої емоційної атмосфери, що стимулює пробудження інтересу до методичної діяльності, знаходження відповідей на актуальні фахові питання,

мотивує студентів до опанування вміннями та способами навчально-методичної діяльності; дидактично-професійна, яка орієнтована на використання навчально-методичних завдань, що поліпшують якість психолого-педагогічних, предметних і методичних знань і вмінь; дає змогу інтегрувати знання та вміння, безпосередньо переносити їх на практичну методичну діяльність; продуктивно-процесуальна, що спрямована на свідоме набуття студентами власного досвіду методичної діяльності, формування вмінь відрізняти ціннісний досвід від квазіновизни, здатність працювати в умовах, що постійно змінюються; прийняття ефективних методичних рішень відповідно до певних методичних ситуацій; розвивально-виховна, що сприяє формуванню певних фахових якостей і педагогічного світогляду, уможливорює професійне становлення й особистісний розвиток у прискорені терміни; діагностично-корекційна, що передбачає встановлення відповідності рівня методичної підготовки студентів вимогам галузевих стандартів, спрямована на осмислення (рефлексію) фактичного стану власної методичної підготовки й діяльності, об'єктивну оцінку результатів, їх коригування, планування нових методичних досягнень.

У третьому розділі – «Система методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки» – обґрунтовано систему методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи, схарактеризовано критерії, показники та рівні готовності студентів до методичної діяльності.

Спираючись на результати аналізу чинної професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, власний багаторічний педагогічний досвід, напрацювання дослідників у галузі моделювання й проектування педагогічних систем (В. Беспалько, А. Дахін, В. Загвязинський, А. Капська, М. Кларін, Н. Кузьміна, Ю. Кулюткін, В. Монахов, В. Семиченко, Г. Сухобська, Є. Ямбург), з'ясовано алгоритм створення системи методичної підготовки (виявлення меж і зв'язків системи з оточенням, побудова структури відповідно до мети функціонування системи, визначення відповідних принципів і функцій тощо).

На підставі аналізу підходів до якості підготовки майбутніх учителів початкової школи, окреслено *педагогічні умови*, що сприяють ефективному функціонуванню системи методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи, а саме: методично-діяльнісне наповнення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, спрямоване на набуття студентами методично-професійного досвіду та його рефлексії, що передбачає внесення змін в організацію освітньої (навчально-пізнавальної, науково-дослідної, громадсько-виховної) діяльності студентів у вищому закладі освіти та поза його межами (зокрема під час проходження педагогічних практик); створення сприятливого освітньо-методичного середовища (установлення діалогових стосунків співробітництва, творчої взаємодії, позитивної психоемоційної атмосфери), що привертає увагу до методично-професійної майстерності професорсько-викладацького складу, кураторів академічних груп та потребує застосування комплексу цільових заходів для підвищення їхньої кваліфікації; забезпечення науково-методичної підтримки процесу методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи, що вимагає створення необхідного супроводу – розробки відповідних навчальних програм, посібників, рекомендацій, навчальних комплексів тощо.

У процесі наукового пошуку обґрунтовано *систему методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи*, що уможлиблює осмислення способів і формалізацію уявлень про цілісний процес формування структурних компонентів означеної підготовки в умовах педагогічного вищого закладу освіти, відтворює її мету й завдання та містить такі підсистеми: методологічно-цільову, структурно-змістову, технологічну, діагностичну (рис. 1. с. 20). Так, *методологічно-цільова підсистема* відбиває обґрунтовані в роботі методологічні підходи (історичний, системний, особистісно-діяльнісний, компетентнісний, інтегрований, середовищний, фасилітаційний, акмеологічний), загальнопедагогічні (науковості, системності, наступності й неперервності освітнього процесу, зв'язку теорії та практики, свідомості, активності, суб'єктності, професійної доцільності навчання) та специфічні (методичної спрямованості змісту навчання й виховання, варіативності, інтегративності й мобільності системи методичної підготовки, свідомого й вільного вибору напрямку методичної діяльності, організації фахового освітнього середовища) принципи методичної підготовки, її функції (орієнтаційно-стимулювальна, дидактично-професійна, продуктивно-процесуальна, розвивально-виховна, діагностично-корекційна). Визначена концептуальна основа уможлиблює оптимальне досягнення мети розробленої системи.

У *структурно-змістовій підсистемі* враховано внутрішню структуру, взаємозв'язок і взаємозалежність компонентів (мотиваційно-цільовий, когнітивний, методично-діяльнісний, аналітико-результативний) методичної підготовки, зміст яких передбачає організацію професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, орієнтовану на цілеспрямоване й узгоджене забезпечення вказаних компонентів, а отже, формування позитивної мотивації до здійснення методичної підготовки, оволодіння необхідними методичними знаннями, уміннями, навичками, якостями, сформованість яких уможлиблює здійснення методичної діяльності в закладі загальної середньої освіти.

Технологічна підсистема базується на реалізації технологічного підходу до професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи та містить відповідні технологічні заходи, спрямовані на реалізацію мети, закладеної в методологічно-цільовій підсистемі, що передбачає здійснення методичної підготовки студентів за такими етапами: підготовчий (спрямований на проектування та розробку навчально-методичного забезпечення – навчальні програми спецкурсів, навчально-методичні посібники й рекомендації, плани позааудиторних заходів методичного спрямування тощо); мотиваційно-орієнтаційний (сприяє актуалізації ролі та значущості методичної підготовки для майбутньої професійної діяльності студентів, розвиток інтересу й стимулювання позитивної мотивації до набуття методичної компетентності); змістово-практичний (забезпечує теоретичну та практичну готовність майбутнього педагога до здійснення методичної діяльності в закладі загальної середньої освіти, тобто сформованість сукупності методичних знань, умінь, навичок, якостей, набуття досвіду методичної діяльності, сприяє залученню студентів до різних видів діяльності – аудиторної та позааудиторної навчально-методичної, виховної, науково-дослідної, самоосвітньої); контрольно-коригувальний

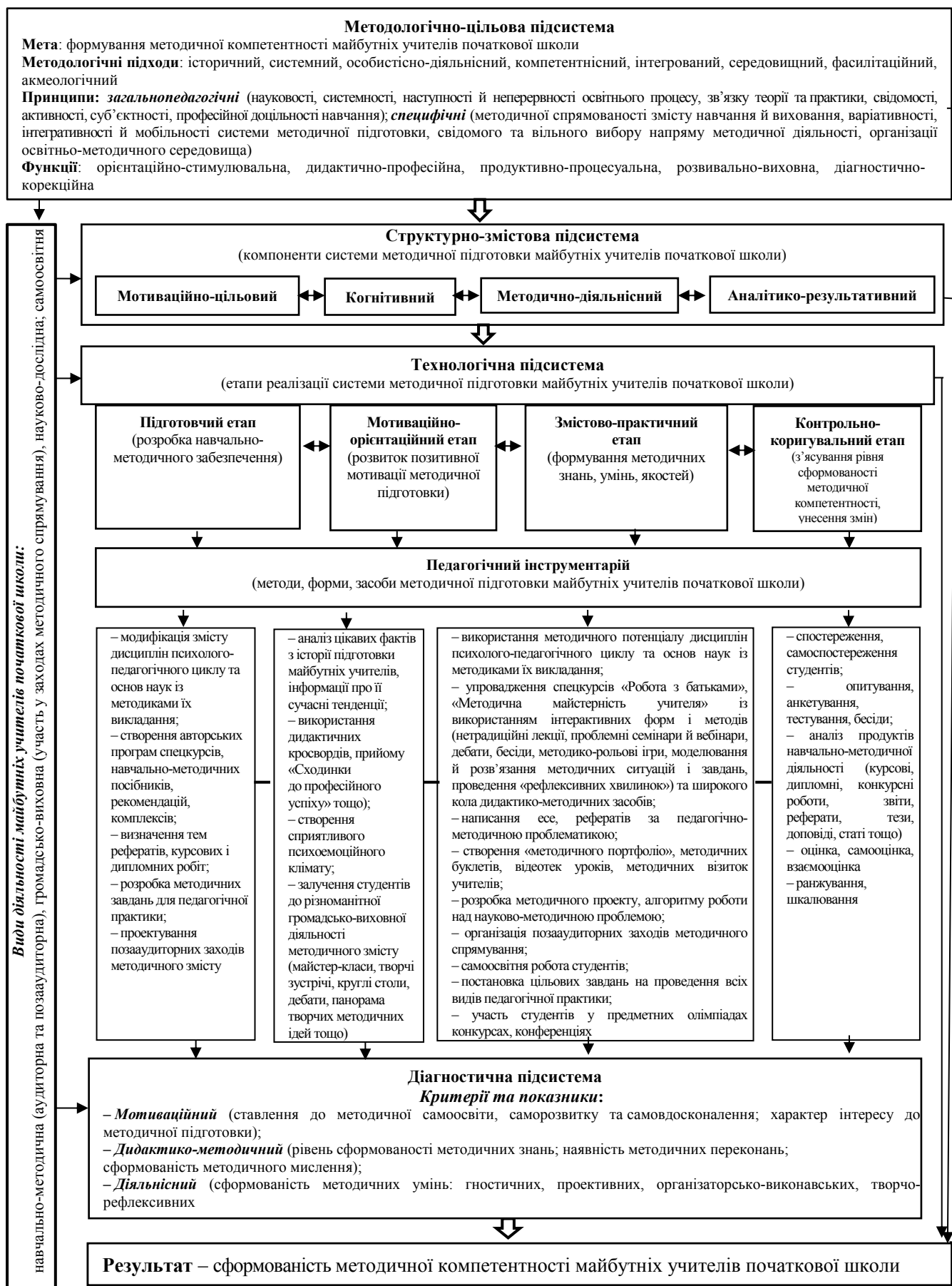

Рис. 1. Система методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи

(передбачає аналіз, оцінку й самооцінку отриманих майбутніми вчителями результатів відносно сформованості методичної компетентності, а також унесення необхідних коректив у процес її формування).

Із метою виявлення динаміки сформованості методичної компетентності студентів у розроблену систему включено *діагностичну підсистему*, що передбачає комплекс процедур із визначення діагностичних засобів (сукупності методів вивчення процесу методичної підготовки, його корекції та прогнозування), адекватних меті й завданням методичної підготовки студентів. У виборі зазначених засобів урахували такі їх характеристики, як валідність, надійність, доступність, економічність, інформативність.

Діагностично-критеріальну основу педагогічного дослідження становлять такі критерії й показники сформованості методичної компетентності майбутніх учителів початкової школи: *мотиваційний* (характер інтересу до методичної підготовки, ставлення до методичної самоосвіти, саморозвитку та самовдосконалення); *дидактико-методичний* (характер оволодіння дидактико-методичними знаннями, сформованість методичних переконань і методичного мислення); *діяльнісний* (сформованість методичних умінь – гностичних, проєктивних, організаторсько-виконавських, творчо-рефлексивних).

Залежно від прояву сукупності означених показників сформованість методичної компетентності студентів диференціюється в таких рівнях: творчий, реконструктивно-діяльнісний, стереотипно-репродуктивний.

Отже, розроблена система методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи характеризується: структурою – певною сукупністю елементів (підсистем), які є системостворювальними одиницями; цілісністю, що об'єднує всі елементи й відображає характер їх зв'язків і взаємодії; ієрархічністю – організацією вертикальної взаємодії елементів системи; спрямованістю, що полягає в регулюванні діяльності згідно з висунутою метою й адекватно відповідає змісту методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

У четвертому розділі – «Експериментальна перевірка ефективності розробленої системи методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи» – розкриваються загальні питання підготовки та здійснення педагогічного експерименту, представлено навчально-методичне забезпечення й педагогічний інструментарій формування методичної компетентності студентів, проаналізовано результати експерименту.

Мета педагогічного експерименту полягала в перевірці висунутої гіпотези, об'єктивності теоретичних висновків, дієвості й ефективності визначеної системи методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Дослідження здійснювалося впродовж 2012 – 2017 рр. на базі Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Бердянського державного педагогічного університету, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка у природних умовах педагогічного процесу, не порушуючи його логіки й перебігу.

Педагогічний експеримент містив констатувальний, формувальний і контрольний етапи. На констатувальному етапі відповідно до визначених критеріїв і

показників була проведена діагностика вихідного стану методичної підготовки студентів. До формувального етапу відповідно до програми експерименту було залучено дві групи: експериментальну ЕГ (310 осіб) та контрольну КГ (314 осіб).

Методична підготовка майбутніх учителів початкової школи здійснювалася під час підготовчого, мотиваційно-орієнтаційного, змістово-практичного, контрольньо-коригувального етапів.

Так, *підготовчий етап* спрямовувався на проектування й розробку науково-методичного забезпечення процесу методичної підготовки, а саме:

- унесення змін і коригування навчальних програм, модифікація теоретичного та практичного складників дисциплін психолого-педагогічного («Психологія», «Педагогічна психологія», «Педагогіка», «Методика виховної роботи», «Історія педагогіки», «Вступ до педагогічної професії», «Основи педагогічної майстерності») та основ наук із методиками їх викладання («Теоретичні основи початкового курсу математики з методикою викладання», «Основи природознавства з методикою викладання», «Методика викладання української мови», «Нові інформаційні технології, ТЗН та методика викладання інформатики», «Теорія і методика фізичного виховання») циклів – уведення методичної термінології (методична підготовка, методична діяльність, методична рефлексія, методичне мислення, досвід методичної роботи, методичні знання, методичні вміння тощо), наповнення практичних і семінарських занять змістом методичної діяльності, розробка методичних завдань для самостійної роботи студентів, підготовка навчально-методичного забезпечення до занять, інструктивно-методичних вказівок до проведення лабораторно-практичних та семінарських занять, комплексних завдань для поточного, тематичного й підсумкового контролю та самоконтролю, визначення тем курсових і дипломних робіт;

- створення авторських навчальних програм спецкурсів «Методична майстерність учителя» та «Робота з батьками», спрямованих на інтеграцію загально-дидактичних і спеціальних методичних знань, що передбачало уникнення дублювання навчальної інформації, яку студенти отримували під час вивчення предметів психолого-педагогічного циклу та циклу основ наук із методиками їх викладання;

- оновлення змісту навчальної програми курсу «Основи природознавства з методикою викладання» та створення змістовно-логічної технологічної карти для підготовки уроків із природознавства;

- розробка навчально-методичних посібників «Активні та інтерактивні моделі навчання і виховання» та «Комплекс навчально-дослідницьких і самостійних завдань із методики викладання природознавства», що спрямовувало діяльність студентів на методичну співпрацю, сприяло самостійному здобуванню методичних знань, формуванню методичного мислення;

- укладання методичних рекомендацій «Форми організації освітнього процесу та види навчальних занять: методика підготовки та проведення», орієнтованих на реалізацію співтворчості викладачів і студентів, та «Педагогічна практика з позакласної виховної роботи в школі», що відбиває специфіку методичної діяльності вчителя з підготовки та методики проведення різних виховних заходів у початковій школі;

– планування й розробка системи різноманітних позааудиторних заходів методичного спрямування (методичні семінари, дискусії, дебати, круглі столи, зустрічі, студії, педагогічні подорожі тощо), погодження їх із кафедрами, кураторами та деканатами.

Основною метою *мотиваційно-орієнтаційного етапу* було формування педагогічної спрямованості майбутніх учителів початкової школи на здійснення методичної діяльності, орієнтація їх на методичне самовдосконалення. Так, розвитку позитивної мотивації, зацікавленості методичною підготовкою сприяло використання в навчальному процесі цікавих фактів щодо методичної підготовки вчителів на тлі історії розвитку педагогічної освіти, зокрема аналізу влучних і яскравих висловлювань педагогів-класиків, інформації про сучасні тенденції в підготовці майбутніх фахівців в умовах трансформаційних процесів, дидактичних кросвордів («Дидактика», «Форми контролю», «Методи навчання», «Засоби навчання», «Методичні терміни» тощо), створення сприятливого психоемоційного клімату, заохочення навчальних досягнень студентів (віра в пізнавальні можливості майбутнього вчителя, застосування прийому «Сходінки до професійного успіху» тощо).

На стимулювання пізнавальних інтересів, розвиток позитивного ставлення до методичного самовдосконалення спрямовувалися також різноманітні позааудиторні заходи методичного змісту, зокрема проведення: майстер-класів за участі вчителів-переможців професійного конкурсу «Учитель року» за різними темами («Інтегроване навчання в початковій школі», «Підвищення ефективності навчання читання молодшого школяра шляхом використання вправ навчально-пізнавального характеру», «Використання ІКТ на різних етапах уроку в початковій школі», «Усеукраїнський науково-педагогічний проект «Інтелект України»»); творчих зустрічей за участі науковців, учителів, заступників директорів шкіл, працівників управлінь освіти («Початкова школа – школа ХХІ століття», «Робота з батьками молодших школярів», «Використання міжпредметних дидактичних ігор у початковій школі», «Методика роботи в мікрогрупах», «Упровадження методу проектів на уроках», «Проектна діяльність учнів у позаурочний час», «Виховання дітей на засадах Вальдорфської педагогіки»); круглих столів («Актуальні питання науково-дослідної роботи»); дискусій («Який він, учитель ХХІ століття?»; «Як ти готуєшся стати педагогом?»; «Що таке методична зрілість?»; «Від чого залежить активна методична позиція вчителя?»); дебатів («Педагогічні стереотипи: за або проти»; «Оцінки в початковій школі: за або проти?»).

На *змістово-практичному етапі* відбувалося формування всіх компонентів методичної підготовки студентів. Так, опануванню сукупності методичних (загальнопедагогічних, предметно-методичних, технолого-методичних знань, знань про педагогічний менеджмент) сприяло вивчення дисциплін психолого-педагогічного («Психологія» (I–II курси), «Педагогічна психологія» (IV курс), «Педагогіка» (I–IV курси), «Методика виховної роботи» (I курс), «Історія педагогіки» (IV курс), «Вступ до педагогічної професії» (I курс), «Основи педагогічної майстерності» (III курс)) та основ наук із методикою їх викладання («Основи природознавства з методикою викладання» (I–II курси), «Теоретичні основи початкового курсу математики з методикою викладання» (II–IV курси),

«Методика викладання української мови» (I–III курси), «Нові інформаційні технології, ТЗН та методика викладання інформатики» (II–IV курси), «Теорія і методика фізичного виховання» (II–III курси)) циклів. Значна увага приділялася самостійній роботі студентів, орієнтованій на опанування методичних знань. Зокрема майбутніми вчителями здійснювався аналіз Державного стандарту загальної початкової освіти, Базового навчального плану початкової школи як складника частини Державного стандарту, Концепції «Нова українська школа» тощо. Результати проведеного аналізу обговорювалися на заняттях (детально процес засвоєння методичних знань у вивченні зазначених дисциплін відбито в дисертації; с. 265).

Цілеспрямованому формуванню знань про методичні аспекти організації співпраці вчителя з батьками сприяло започаткування під час професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи спецкурсу «Робота з батьками» (IV курс), що передбачав вивчення таких основних положень, як: традиційні та нетрадиційні форми та методи взаємодії та співпраці вчителя й школи з батьками, методики підготовки та проведення батьківських зборів, організації «університету педагогічних знань», педагогічних практикумів для батьків тощо.

Систематизації та узагальненню методичних знань майбутніх учителів сприяло впровадження спецкурсу «Методична майстерність учителя» (V курс). На ефективне опанування студентами знань спрямовувалося проведення нетрадиційних лекцій, зокрема: лекція-консультування «Поняття про методичну роботу, майстерність і творчість учителя як складову його професійної діяльності», бінарна лекція «Урок як форма підвищення методичної майстерності вчителя», лекція-дискусія «Самоаналіз уроку як засіб підвищення ефективності професійної діяльності вчителя». Це сприяло активному сприйняттю студентами навчальної інформації, осмисленню методичних проблем із різних світоглядних позицій, усвідомленню особливостей своєї майбутньої діяльності в контексті вирішення завдань якісної освіти молодших школярів.

Формування методичних умінь і навичок майбутніх учителів здійснювалося під час практичних і семінарських занять спецкурсу, упродовж викладання якого використовувалася низка засобів методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи, а саме: підручники, текстово-графічні (опорні схеми, таблиці) та дидактико-методичні матеріали, демонстраційні предмети й матеріали, інформаційні ресурси комп'ютерної мережі Internet; технологічні карти уроків; періодичні видання, методичні розробки; аудіовізуальні засоби навчання (педагогічні кінофрагменти, відеотека уроків) тощо. Універсальним засобом методичної підготовки студентів було використання комп'ютера з його мультимедіа можливостями, що забезпечувало інтерактивність процесу методичної підготовки.

Вивчення спецкурсу здійснювалося із залученням активних форм і методів, спрямованих на співробітництво та співтворчість викладача й майбутніх учителів, студентів один з одним. Так, активізації творчого потенціалу майбутнього вчителя, сприйняття ним методичних цінностей і нарощуванню його методичних умінь сприяло:

– виконання практичних робіт «Технологія розробки і методика проведення нестандартного уроку, його аналіз», «Розробка уроку з використанням методики

розвитку критичного мислення молодших школярів», «Методика організації само-і взаємоконтролю на уроках у початковій школі», «Планування та проведення методичного дня вчителя-початківця», «Педагогічне діагностування готовності майбутнього вчителя до саморозвитку»;

– проведення проблемних семінарів («Педагогічний експеримент», «Початкова школа: освіта для життя», «Концептуальні засади реформування середньої освіти як ідеологія змін в освіті», «Методична майстерність і творчість учителя як складова його професійної діяльності», «Науково-педагогічний проект «Інтелект України»: за або проти?», «Педагогічний менеджмент: данина моді чи потреба часу?»); педагогічно-методичних вебінарів («Сучасний школяр: який він і як з ним взаємодіяти в освітньому процесі?», «Технологія навчання у співпраці», «Упровадження інтерактивних форм і прийомів в організацію навчання учнів початкової школи», «Початкова школа. Робота за оновленою програмою»); дебатів («Методична творчість, майстерність, професіоналізм у системі підготовки вчителів: фундаментальна стратегія інноваційного розвитку педагогічної освіти чи власні надбання для самореалізації особистості?»); сократичних бесід («Оцінка – це не тільки думка вчителя», «Педагогічна і методична рефлексія»);

– написання педагогічно-методичних есе «Творчий учитель», «Моя методична майстерність», «Передовий досвід учителів – шлях до педагогічної майстерності та творчості»;

– створення «методичного портфолію», зміст якого передбачав: документи, що регламентують роботу вчителя; педагогічні проекти; результати інформаційно-методичного пошуку; матеріали практик; тези доповідей, матеріали для подальшого використання в методичній роботі, зокрема вимоги до контролю й оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи, приклади висловлювань для вербального оцінювання, методичні розробки уроків, дидактичні матеріали до уроків та наочні засоби навчання. Електронний варіант «портфолію» містив різноманітні відеоматеріали до уроків, фізкультхвилинок, виховних заходів тощо;

– виготовлення методичних буклетів «Нетрадиційні уроки», «Рефлексивна хвилинка уроку», «Вербальне оцінювання учнів»;

– розв'язання студентами методичних ситуацій, виконання методичних практико-орієнтованих завдань, наближених до реальних умов функціонування початкової школи. Завдання були різного рівня складності та спрямованості, зокрема аналітичної (аналіз навчальних програм, підручників, різних типів традиційних і нестандартних уроків; форм, методів, прийомів навчання, упровадження технологій накопичення й систематизації інформації, критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів, освітньо-виховних заходів тощо), проектувальної (планування уроків, визначення внутрішньопредметних та міжпредметних зв'язків, конструювання логічного викладу навчального матеріалу, прогнозування власної діяльності та діяльності учнів, їх результатів; моделювання різних типів уроків та інших форм навчання, розробка виховних заходів тощо), організаторської (підготовка та складання конспекту уроку з використанням технологічної карти, створення мультимедійних презентацій до уроку, складання диференційованих завдань, створення продукту до проведення виховного заходу тощо).

Представлення результатів виконаних завдань супроводжувалося індивідуальним і груповим програванням різноманітних педагогічних ситуацій, що дозволяло студентів перебувати в різних рольових позиціях: учителя – як організатора діяльності школярів та власної діяльності; школяра, методиста, батьків, колективу батьків тощо. Це вимагало від студентів цільової орієнтації, осмисленого підходу до організації навчальної та виховної роботи, форм й методів її реалізації, а отже, сприяло набуттю особистісного досвіду здійснення методичної діяльності.

Значна увага в роботі зі студентами під час проведення занять спецкурсу надавалася опануванню майбутнім учителем уміннями самоаналізу, рефлексії та корекції методичної діяльності. У зв'язку з цим кожне виконане завдання та проведене заняття або захід закінчувалися «рефлексивною хвилиною»: за допомогою спеціальних питань здійснювалася індивідуальна рефлексія («Які методичні надбання вчителів я візьму до власного досвіду?»; «Яких знань і вмінь методичної діяльності мені бракує?», «Якими видами методичної діяльності я опанував би?»), парна, групова, колективна («Як впливало спілкування студентів у групі на виконання методичного завдання під час роботи?»; «Що робило методичну роботу в групі (парі) більш ефективною?»; «Що гальмувало виконання завдання?») рефлексія діяльності; «дебріфінг» методом «незакінченого речення» («Під час проведення заходу мені сподобалося ...»; «Під час проведення заходу мені не сподобалося...»; «Найскладнішим для мене було...»; «Я вперше замислився над ...»; «Чому Ви навчилися під час методичного заходу?» тощо). Така цілеспрямована робота надавала можливість орієнтувати на переосмислення й набуття власного методичного досвіду, стимулювати розвиток творчо-методичного мислення, мотивувати студентів до методичної самоосвіти, саморозвитку та самовдосконалення.

Особливу значущість мала організація самостійної робота студентів, зокрема: написання рефератів за науково-методичною проблематикою; складання й захист методичної візитки вчителя; створення алгоритму роботи над науково-методичною проблемою; розробка методичного проекту «Модель інноваційного молодого вчителя»; розробка програми методичного самовдосконалення й укладання тайм-менеджменту молодого вчителя; порівняльна характеристика Мері Поппінс і Міс Ендрю як педагогів із метою створення іміджу педагога-вихователя; планування системи педагогічної просвіти батьків; складання плану роботи з батьками; планування змісту тематичних консультацій для батьків, розробка проекту «Педагогіка співробітництва з батьками».

Майбутні вчителі демонстрували свої методичні досягнення під час проведення позааудиторних заходів, зокрема «Панорама творчих методичних ідей», «Методичний турнір», «Педагогічні роздуми», «Віртуальна подорож у педагогічне минуле» тощо.

Студенти активно залучалися до участі в предметних олімпіадах, конкурсах, до виконання курсових і дипломних робіт. Низка тем методичного спрямування була досить широкою, зокрема: «Дидактичні ігри на уроках у початковій школі як засіб формування пізнавальної активності учнів», «Диференційований підхід до навчання молодших школярів», «Способи стимулювання пізнавальної активності молодших школярів», «Комп'ютер як засіб навчання на уроках природознавства»,

«Технологія організації групової навчальної діяльності учнів на уроках природознавства» тощо.

Результати досліджень презентувалися й під час науково-практичних конференцій, на яких студенти виступали з доповідями, наприклад, «Розвиток професійної компетентності сучасного вчителя шляхом самоосвіти»; «Педагогічна практика як складова професійної підготовки майбутнього вчителя-вихователя»; «Педагогічна культура молодого вчителя як актуальна історико-педагогічна проблема»; «Умови ефективності та перспективні тенденції розвитку науково-методичної роботи в закладах загальної середньої освіти»; «Самоосвіта молодого вчителя як актуальна науково-педагогічна проблема»; «Науково-методична підготовка майбутніх учителів як складова професійної майстерності».

На набуття студентами методичного досвіду спрямовувалася також постановка цільових завдань на проведення всіх видів педагогічної практики («Перші дні дитини в школі», «Пробні уроки», «Із позакласної виховної роботи в школі», «Переддипломна практика», «Практика з природознавства та краєзнавства» тощо), які орієнтували майбутніх учителів на конкретну роботу з апробації отриманих методичних знань і опанованих умінь та містили різні види аналітико-оцінної діяльності теоретичного та практичного характеру, а саме: аналіз методичної діяльності закладів загальної середньої освіти та методичного досвіду вчителів; оцінку стилю методичної роботи директора, методиста, учителя; самооцінку свого стилю методичної діяльності під час роботи зі школярами; обґрунтування вибору змісту та форм навчально-методичної діяльності; складання індивідуального плану роботи, розгорнутих планів-конспектів уроків і виховних занять, щоденників спостережень; аналіз результативності здійснення власної методичної діяльності.

Під час проходження практики відбувалося перетворення отриманих методичних знань і вмінь в інструмент творчого методичного опанування змісту педагогічної діяльності. Студенти опанували сучасними методами початкової освіти, зокрема методикою впровадження ІКТ у навчально-виховний процес початкової школи; складала алгоритм педагогічної візитівки вчителя, діагностичну карту педагогічної оцінки й самооцінки готовності вчителя до саморозвитку; розробляли педагогічні проекти щодо підвищення педагогічної культури батьків, рекомендації, буклети, журнали для батьків.

На *контрольно-коригувальному етапі* здійснення методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи проводилися аналіз, оцінка й самооцінка отриманих студентами результатів щодо сформованості методичної компетентності за визначеними критеріями та показниками, а також вносилися необхідні корективи та зміни в процес її формування.

Аналіз результатів проведеного експерименту засвідчив успішність роботи щодо методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи, що представлено в таблиці (на с. 28–29).

**Узагальнені результати експериментальної перевірки системи
методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи (приріст у %)**

Критерії та показники	ЕГ (310 осіб)	КГ (314 осіб)
1	2	3
Мотиваційний критерій (за результатами спостережень й анкетування)		
характер інтересу до методичної підготовки:		
– <i>стійкий</i> ;	10,4	5,7
– <i>ситуативний</i> ;	6,5	2,2
– <i>індиферентний</i> ;	-16,9	-7,9
ставлення до методичної самоосвіти, саморозвитку та самовдосконалення:		
– <i>позитивне</i> (повне усвідомлення значущості й цінностей методичної роботи, бажання досягати високого рівня методичної майстерності);	24,2	8,6
– <i>нейтральне</i> (сприйняття важливості здійснення методичної діяльності, епізодична зацікавленість методичним удосконаленням);	-24,3	-8,6
– <i>індиферентне</i> (неусвідомленість значення методичної діяльності, явне або приховане небажання працювати над підвищенням методичної майстерності)	-	-
Дидактико-методичний критерій (за результатами опитування та виконання різнорівневих дидактичних тестів)		
рівень сформованості методичних знань:		
– <i>творчий рівень</i> (повні глибокі знання, самостійність в опануванні знань, вияв ініціативи, перенесення знань у нову ситуацію);	6,8	1,6
– <i>реконструктивний рівень</i> (опанування більшості знань, проте вони не мають ознаки достатньої повноти та глибини, використання знань у змінених ситуаціях);	11,9	1,2
– <i>репродуктивний рівень</i> (наявність окремих уявлень про навчальний матеріал, використання знань у відомих ситуаціях)	-18,7	-2,8
наявність методичних переконань:		
– <i>високий</i> (упевненість у правильності власних методичних суджень і висновків, демонстрація власних методичних переконань, критичний аналіз сталих поглядів);	12,9	3,8
– <i>достатній</i> (не завжди виявляється впевненість у правильності власних методичних суджень і висновків, здійснення посилань на відповідні факти й аргументи);	16,7	6,0
– <i>низький</i> (невпевненість у правильності власних методичних суджень і висновків)	-29,6	-9,8
характер методичного мислення:		
– <i>творчий</i> (нешаблонне, критичне й креативне мислення);	12,5	2,9
– <i>реконструктивний</i> (вербально-понятійне, шаблонне мислення);	4,8	7,9
– <i>репродуктивний</i> (наочно-дієве або наочно-образне мислення)	-17,3	-10,8
Діяльнісний критерій – сформованість методичних умінь (за результатами спостережень, вирішення педагогічних ситуацій, виконання діагностичних тестів)		

1	2	3
Гностичні вміння (аналіз, інтерпретація освітньо-методичних процесів, причинно-наслідкових зв'язків, спираючись на узагальнення й систематизацію; системний збір методично-аналітичної інформації, орієнтація в дидактико-методичних контекстах сучасної освіти, неупереджене сприймання нових методичних знань і досвіду для впровадження методичних ідей з урахуванням власних методичних поглядів, варіативність у визначенні способів вирішення методичних проблем; обґрунтований аналіз ефективності методичних заходів)	18,4	5,8
Проективні вміння (чітке визначення мети методичної діяльності, планування своїх дій та дій інших людей з урахуванням способів досягнення цілей діяльності; проектування педагогічного процесу відповідно до завдань навчання й виховання молодших школярів; визначення оптимальних навчальних методів, форм, прийомів та засобів)	12,3	5,1
Організаторсько-виконавські вміння (здатність реалізовувати план роботи та знаходити відповідні шляхи для цього; оптимальний розподіл часу відповідно до цілей діяльності, здійснення хронометражу навчального або виховного заходу; самостійне здійснення методичних дій у змінених або нестандартних умовах; упровадження різних форм і методів навчання й виховання молодших школярів; методично-доцільна реалізація навчально-виховних заходів; фіксація результатів методичної праці; виготовлення дидактичних матеріалів для різних аспектів роботи; здатність орієнтуватися на потреби дітей й позитивно впливати на учасників педагогічного процесу; уміння встановлювати й підтримувати контакти з іншими людьми, співпрацювати з ними на засадах партнерства)	26,5	10,2
Творчо-рефлексивні вміння (вільне використання методичних знань і вмінь, креативне й самостійне виконання завдань методичного спрямування, творче переосмислення методичного матеріалу, висловлювання своїх методичних думок, ідей, пропозицій; реалізація власного стилю методичної діяльності; творче впровадження освітньо-методичних продуктів та створення своїх продуктів; самостійне набуття нових методичних знань і досвіду як чинник опанування методичної майстерності та прискореного методичного становлення; адекватні аналіз, оцінка й самооцінка дидактико-методичних ситуацій, ефективного здійснення методичної рефлексії)	15,2	4,4

Вірогідність отриманих експериментальних результатів підтверджено методами математичної статистики. Так, за допомогою t-критерію Стюдента виявлено статистичну значущість змін в експериментальній групі за всіма показниками (рівень значущості $\alpha \leq 0,01$, вірогідність $>99\%$). На підставі обчислення коефіцієнтів кореляції r Пірсона оцінено ступень залежності позитивних змін у експериментальній групі та виявлено лінійний зв'язок між позитивними змінами за всіма критеріями (сильний та вельми сильний – від 0,82 до 0,97).

Отримані результати дають підставу вважати, що реалізація розробленої системи методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи позитивно вплинула на сформованість мотиваційно-цільового, когнітивного, методично-діяльнісного, аналітико-результативного компонентів, мета досягнута, завдання виконані.

ВИСНОВКИ

У дисертації в методологічному, теоретичному, практичному та технологічному аспектах наведено узагальнення й нове вирішення наукової проблеми методичної

підготовки майбутніх учителів початкової школи як найважливішого складника їхньої професійної підготовки та передумови випереджального методичного зростання, що передбачає прогностичність методичного мислення, активність педагогічної позиції, відповідальність за свої методичні дії, індивідуальність стилю методичної діяльності, дозволяє успішно адаптуватися до нових умов функціонування закладів загальної середньої освіти, є чинником ефективної професійної діяльності вчителя початкової школи, підґрунтям самореалізації особистості, прояву свободи методичної творчості в сфері реалізації інноваційних освітньо-методичних ідей, передового педагогічного досвіду в практиці сучасної початкової освіти.

1. Аналіз генези ідей методичної підготовки майбутніх учителів засвідчив, що їх витoki базуються на концептуальних положеннях давніх філософів і мислителів (Конфуцій, Арістотель, Квінтіліан, Сократ), педагогів-гуманістів епохи Відродження й Реформації (М. Монтень, Т. Мор, Ф. Рабле, Е. Роттердамський, В. Фельтре), педагогів-класиків (Й. Герbart, А. Дістервег, Я. Коменський, Й. Песталоцці, А. Фер'єр, С. Френе та ін.).

У вітчизняній педагогіці становлення та розвиток ідей методичної підготовки вчителя відбувалося під впливом роботи братських шкіл, просвітницької діяльності П. Могили, Ф. Прокоповича, Г. Сковороди, доробку видатних педагогів (Х. Алчевська, П. Блонський, М. Бунаков, М. Вессель, В. Водовозов, Б. Грінченко, М. Демков, М. Драгоманов, А. Макаренко, С. Миропольський, М. Пирогов, М. Сумцов, Ю. Федькович, С. Шацький, П. Юркевич та ін.), зокрема К. Ушинського (визначення шляхів опанування вчителем практичного мистецтва викладання), П. Каптерева (розкриття теоретичного та практичного складників підготовки вчителів, напрямів її здійснення), М. Корфа (формування педагогічної майстерності вчителя шляхом передання конкретного досвіду), В. Сухомлинського (обґрунтування єдності теоретичної та практичної підготовки вчителя, значущості поширення передового педагогічного досвіду, залучення вчителя до дослідницької діяльності, самоосвіти й саморозвитку), представників педагогіки співробітництва (М. Гузик, О. Захарченко, С. Лисенкова, В. Шаталов) (наголошення на професійній майстерності вчителя, його здатності до реалізації індивідуального підходу до дитини, співпраці з учнями).

2. Схарактеризовано методолого-теоретичні засади дослідження проблеми методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи, що ґрунтуються на історичному, системному, особистісно-діяльнісному, компетентнісному, інтегрованому, середовищному, фасилітаційному, акмеологічному підходах; на загальнопедагогічних (науковості, системності, наступності й неперервності освітнього процесу, зв'язку теорії та практики, свідомості, активності, суб'єктності, професійної доцільності навчання) та специфічних (методичної спрямованості змісту навчання й виховання, варіативності, інтегративності й мобільності системи методичної підготовки, свідомого й вільного вибору напряму методичної діяльності, організації фахового освітнього середовища) принципах методичної підготовки.

3. Узагальнення досліджень, присвячених удосконаленню професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, формуванню методичної культури та методичної компетентності педагогів, урахування особливостей професійної

діяльності вчителя початкової школи (інтегрований характер, спрямованість на задоволення потреб дітей молодшого шкільного віку тощо) дозволило розкрити суть методичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи як цілеспрямований керований процес набуття методичної компетентності, тобто інтегрованого особистісного утворення, що відображає теоретичну та практичну готовність педагога до здійснення професійно-методичної діяльності. Зміст останньої полягає в усвідомленій, планомірній і неперервній роботі педагога, що передбачає вивчення досягнень психолого-педагогічної науки, використання сучасних педагогічних технологій, методик, прийомів і способів ефективного навчання й виховання молодших школярів; узагальнення й упровадження передового педагогічного досвіду, збагачення власного методичного досвіду; удосконалення методичної майстерності під час самоосвіти, розвитку методичної активності, рефлексії та творчості. Насамкінець підсумку методична діяльність учителя спрямовується на вдосконалення навчально-виховного процесу початкової школи.

Структуру методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи представлено як взаємопов'язані компоненти, а саме: мотиваційно-цільовий (характеризується професійно-педагогічною спрямованістю майбутнього вчителя на здійснення методичної діяльності), когнітивний (передбачає отримання майбутніми вчителями необхідного обсягу методичних знань – нормативних, загальнопедагогічних, предметно-методичних, технологічних знань, знань про педагогічний менеджмент), методично-діяльнісний (становить сукупність методичних умінь – гностичних, проєктивних, організаторсько-виконавських, творчо-рефлексивних), аналітико-результативний (осмислення, аналіз, самоаналіз, об'єктивне оцінювання, самоконтроль результатів методичної діяльності). Кожний із компонентів характеризується певним змістовим наповненням, що відповідає особливостям педагогічної діяльності майбутнього вчителя початкової школи. Характер розвитку компонентів залежить від цілеспрямованого педагогічного впливу на кожний із них.

До основних функцій методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи віднесено: орієнтаційно-стимулювальну, дидактично-професійну, продуктивно-процесуальну, розвивально-виховну, діагностично-корекційну.

4. Теоретично обґрунтовано й розроблено систему методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи, що реалізується через взаємодію методологічно-цільової (визначає мету, концептуальні засади, принципи здійснення методичної підготовки), структурно-змістової (розкриває зміст структурних компонентів методичної підготовки), технологічної (відображає реалізацію процесу методичної підготовки на підготовчому, мотиваційно-орієнтаційному, змістово-практичному й контроль-коригувальному етапах) та діагностичної (передбачає педагогічну діагностику процесу методичної підготовки) підсистем.

Виявлено педагогічні умови, що сприяють ефективному функціонуванню системи методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи, а саме: методично-діялісне наповнення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, спрямоване на набуття студентами методично-професійного досвіду та його рефлексії, що передбачає внесення змін в організацію освітньої (навчально-пізнавальної, науково-дослідної, громадсько-виховної) діяльності

студентів у вищому закладі освіти та поза його межами (зокрема під час проходження педагогічних практик); створення сприятливого освітньо-методичного середовища (установлення діалогових стосунків співробітництва, творчої взаємодії, позитивної психоемоційної атмосфери), що привертає увагу до методично-професійної майстерності професорсько-викладацького складу, кураторів академічних груп та потребує застосування комплексу цільових заходів для підвищення їхньої кваліфікації; забезпечення науково-методичної підтримки процесу методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи, що вимагає розробки відповідних програм підготовки фахівців, створення необхідного їй науково-методичного супроводу.

5. Уточнено діагностико-критеріальну базу педагогічного моніторингу процесу методичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи, що логічно співвідноситься з компонентами підготовки, а саме: мотиваційний (характер інтересу до методичної підготовки, ставлення до методичної самоосвіти, саморозвитку та самовдосконалення), дидактико-методичний (характер оволодіння дидактико-методичними знаннями, сформованість методичних переконань і методичного мислення) та діяльнісний (сформованість методичних умінь – гностичних, проєктивних, організаторсько-виконавських, творчо-рефлексивних) критерії. Залежно від прояву сукупності означених показників сформованість методичної компетентності студентів диференціюється на творчий, реконструктивно-діяльнісний, стереотипно-репродуктивний рівні.

6. Розроблено навчально-методичне забезпечення (навчальні програми спецкурсів, посібники, методичні рекомендації, навчально-методичні комплекси) здійснення методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Експериментально доведено позитивний вплив обґрунтованої системи на методичну підготовку майбутніх учителів початкової школи, формування мотиваційно-цільового, когнітивного, методично-діялісного й аналітико-результативного компонентів, що підтвердило висунуту в дослідженні гіпотезу.

Установлено, що в результаті проведення педагогічного експерименту готовність до методичної діяльності на творчому рівні в експериментальній групі виявили 40,7%, на реконструктивно-діялісному – 45,5% студентів (приріст – 15,8%), водночас у контрольній групі ці показники становили відповідно 31,2% та 45,5% (приріст – 5,7%), що пояснюється ефективністю впровадження розробленої системи методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Це уможливило усвідомлення студентами важливості набуття методичної компетентності для майбутньої професійної діяльності, сприяло ґрунтовному оволодінню сукупністю методичних знань, опануванню методичних умінь.

Здійснене дослідження не вирішує всіх проблем методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи та є підґрунтям для подальшого наукового пошуку. Значний теоретичний та практичний інтерес має вивчення питань співвідношення та взаємодії методичної компетентності з іншими видами професійної компетентності майбутнього вчителя, спільної діяльності педагогічних закладів вищої освіти й закладів загальної середньої освіти з метою вдосконалення методичної діяльності вчителів початкової школи. Потребують поглибленого опрацювання проблема підвищення кваліфікації викладачів педагогічних

університетів, які здійснюють підготовку вчителів початкової школи, з огляду на вдосконалення методичної підготовки студентів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Упатова І. П. Методична підготовка майбутніх учителів : теорія і практика : монографія. Х. : ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2018. 402 с.

Навчально-методичні праці

2. Упатова І. П., Кузнецова О. В. Активні та інтерактивні моделі навчання і виховання : метод. посібник. Х. : ННЦ ХГПА, 2009. 45 с.

3. Упатова І. П. Програма навчального курсу «Робота з батьками» для студентів факультету «Початкова освіта» денної форми навчання. Х. : ХГПА, 2013. 17 с.

4. Упатова І. П., Пономарьова Г. Ф., Тетьоркіна В. А., Погорелова С. М. Комплекс навчально-дослідницьких і самостійних завдань з методики викладання природознавства : навч.-метод. посібник. Х. : ННЦ ХГПА, 2014. 103 с.

5. Упатова І. П. Педагогічна практика з позакласної виховної роботи в школі : метод. рек. для пед. практики. Х. : ННЦ ХГПА, 2014. 45 с.

6. Упатова І. П. Форми організації освітнього процесу та види навчальних занять : методика підготовки та проведення : методичні рекомендації. Х. : ННЦ ХГПА, 2014. 82 с.

7. Упатова І. П. Програма навчального курсу «Методична майстерність учителя» для студентів факультету «Початкова освіта» денної форми навчання. Х. : ХГПА, 2014. 15 с.

Статті в провідних фахових виданнях України та міжнародних періодичних виданнях

8. Упатова І. П. Технологія використання робочих зошитів з друкованою основою на різних етапах навчання як спосіб формування професійної компетентності майбутніх фахівців. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Сер. 17 : Теорія і практика навчання та виховання : зб. наук. пр. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 14. С. 188–192.

9. Упатова І. П. Науково-практична підготовка майбутнього вчителя-дослідника. *Наукові записки кафедри педагогіки / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. Вип. XXIV. С. 200–212.

10. Упатова І. П. Робочі зошити як засіб і спосіб підвищення ефективності навчального процесу у ВНЗ. *Наукові записки кафедри педагогіки / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. Вип. XXVI. С. 163–170.

11. Упатова І. П. Створення фахового освітнього простору як умова підвищення ефективності навчально-виховного процесу у закладах освіти. *Наукові записки кафедри педагогіки / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. Вип. XXVII. С. 208–215.

12. Упатова І. П. Діяльнісний підхід до викладання педагогічних дисциплін. *Проблеми сучасної педагогічної освіти / РВНЗ «Кримський гуманітарний університет»*: зб. наук. пр. Ялта : РВВ КГУ, 2012. № 35. Ч.2. С. 191–196.

13. Упатова І. П. Науково-методична робота як чинник професійного становлення учителя в умовах модернізації освіти. *Наукові записки кафедри педагогіки / Харківський*

національний університет імені В. Н. Каразіна. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. Вип. XXX. С. 171–180.

14. Упатова І. П. Становлення методичної роботи з молодими вчителями в історії педагогічної думки (друга половина XIX ст.). *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»* : зб. наук. пр. К. : Гнозис. 2012. Дод. 1, вип. 27. Т. VIII (41) : Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. С. 740–747.

15. Упатова І. П. Факультативний курс «Работа с родителями» в системе подготовки будущего учителя. *Современная семья и проблемы семейного воспитания*: сб. научн. статей. Могилев : УО «МГУ имени А. А. Кулешова», 2012. С. 268–271.

16. Упатова І. П. Педагогічний кабінет як ланка в системі методичної роботи з молодими вчителями в 50-ті роки XX століття. *Новий колегіум / Харківський національний університет радіоелектроніки*. Х. : ПФ «Колегіум», 2013. № 1. С. 13–16.

17. Упатова І. П. Організація самоосвіти молодого вчителя (1970–1980-х рр.). *Теорія та методика управління освітою*. 2013. Вип. 10. URL : <http://umo.edu.ua/katalog/793-elektronne-naukove-fahove-vydannja-qteorija-ta-metodyka-upravlinnja-osvitojoq-vypusk-10-0132>.

18. Упатова І. П. Профессиональное становление молодого учителя (1970–1980-х гг.). *Современный научный вестник*. Сер. : Педагогические науки. Белгород : Руснауч-книга, 2013. № 20 (159). С. 110–114.

19. Упатова І. П. Организационно-педагогические условия формирования методического опыта молодого учителя (вторая половина XX века). *Современное образование и воспитание: тенденции, технологии, методики* : сб. науч. статей. Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2013. С. 142–144.

20. Упатова І. П. Становлення методичної роботи з молодими вчителями в історії педагогічної думки у другій половині XIX – на початку XX. *Наукові записки кафедри педагогіки / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. Вип. XXXI. С. 315–323.

21. Упатова І. П. Управління методичною роботою з молодими педагогічними кадрами у 50-ті роки XX ст. *Наукові записки кафедри педагогіки / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. Вип. XXXIV. С. 229–236.

22. Упатова І. П. Управління процесом професійного становлення молодого вчителя у 80-ті–90-ті роки XX ст. *Наукові записки кафедри педагогіки / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. Вип. XXXVI. С. 197–204.

23. Упатова І. П. Управління самоосвітою молодого вчителя як актуальна історико-педагогічна проблема. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»* : зб. наук. пр. К. : Гнозис. 2014. Дод. 4 до вип. 31. Темат. вип. : Проблеми емпіричних досліджень у психології. С. 383–388.

24. Упатова І. П. Підготовка майбутнього вчителя у фаховому освітньому середовищі. *Проблеми сучасного педагогічного освіти*: сб. науч. статей / РВУЗ «Крымский гуманитарный университет». Ялта : РВВ КГУ, 2014. Вып. 46. Ч. 7. С. 217–223.

25. Упатова І. П. Позааудиторна методична діяльність майбутніх вчителів. *Наука і освіта. Педагогіка*/ Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2015. № 5. С. 124–128.

26. Упатова І. П. Науково-методична діяльність майбутніх вчителів початкової школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Запоріжжя : КПУ, 2015. Вип. 43 (96). С. 403–409.

27. Упатова І. П. Методична підготовка майбутніх вчителів у процесі навчання. *Наукові записки кафедри педагогіки*/ Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. Вип. 39. С. 186–191.

28. Упатова І. П. Методична підготовка майбутніх учителів як педагогічна проблема. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: зб. наук. пр. Северодонецьк : СХУ імені В. Даля, 2016. Вип. 4 (73). С. 192–200.

29. Упатова І. П. Проблема методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах оновлення змісту початкової освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*: зб. наук. пр. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. № 10 (64). С. 145–155.

30. Упатова І. П. Формирование методической рефлексии у будущих учителей начальной школы как педагогическое условие реализации системы методической подготовки. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe*. Warszawa. Polska: «Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warszawa, Polska», 2017. № 10 (26). Część 2. S. 18–21.

31. Упатова І. П. Методична підготовка майбутніх учителів за умов впровадження дидактико-методичних комплексів. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. наук. пр. Х : УПА, 2017. № 54–55. С. 316–324.

32. Упатова І. П. Формування методичної майстерності майбутніх учителів початкової школи. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць / Херсонський державний університет. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. Вип. LXXIX. Том 2. С. 180–184.

Опубліковані праці апробаційного характеру

33. Упатова І. П. Дослідницький компонент у підготовці майбутнього вчителя. *Науково-дослідна робота студентів у системі професійної підготовки фахівців* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 9–10 грудня 2010 р. Х. : ФОП Шейніна О. В., 2010. С. 268–271.

34. Упатова І. П., Прасол А. С. Проблеми адаптації молодого вчителя до педагогічного колективу. *Шляхи та засоби вдосконалення практичної підготовки майбутніх педагогів: досвід, проблеми, перспективи* : матеріали наук.-практ. конф., м. Харків, 19 травня 2011 р. Х. : ФОП Шейніна О. В., 2011. С. 230–232.

35. Упатова І. П. Дослідницький підхід під час підготовки майбутніх учителів початкової школи. *Освіта і доля нації. Школа і дитина у сучасних соціокультурних контекстах* : матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 20–21 травня 2011. Х. : ХНПУ, 2011. С. 172–175.

36. Упатова І. П. Створення фахового освітнього простору як умова підвищення ефективності навчально-виховного процесу в закладах освіти. *Практично-професійна підготовка студентів у системі вищої освіти: проблеми та шляхи вдосконалення* :

матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 07–08 травня 2011 р. Х. : ФОП Шейніна О. В., 2011. С. 270–272.

37. Упатова І. П. Інтеграція теоретичних та практичних складових у процесі вивчення педагогічних дисциплін. *Настоящи изследования и развитие* : матеріали за VIII Междунар. наук.-практ. конф., м. Софія 17–25 січня 2012 р., Софія : «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2012. Том 14 : Педагогически науки. С. 16–19.

38. Упатова І. П. Проблеми та перспективні тенденції розвитку методичної роботи в умовах модернізації освіти. *Формування професійної культури майбутніх педагогів в умовах модернізації освіти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 05–06 грудня 2012 р. Х. : ФОП Шейніна О. В., 2012. С. 369–371.

39. Упатова І. П., Заяц Я. Д. Самоосвіта молодого вчителя як актуальна науково-педагогічна проблема. *Формування професійної культури майбутніх педагогів в умовах модернізації освіти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 05–06 грудня 2012 р. Х. : ФОП Шейніна О. В., 2012. С. 176–178.

40. Упатова І. П., Петухова А. С., Осеніна Д. Д. Педагогічна культура молодого вчителя як актуальна історико-педагогічна проблема. *Шляхи і засоби формування педагогічної культури майбутніх педагогів у процесі навчання та позааудиторній роботі* : матеріали Регіональної наук.-практ. конф., м. Харків, 04 квітня 2012 р. Х. : ФОП Шейніна О. В., 2012. С. 215–217.

41. Упатова І. П., Сучкова І. Ю., Дуюн А. О. Розвиток професійної компетентності сучасного вчителя через самоосвіту. *Шляхи і засоби формування педагогічної культури майбутніх педагогів у процесі навчання та позааудиторній роботі* : матеріали Регіональної наук.-практ. конф., м. Харків, 04 квітня 2012 р. Х. : ФОП Шейніна О. В., 2012. С. 116–118.

42. Упатова І. П. Методична підготовка молодого вчителя в історії педагогічної думки. *Vznik moderní vědecké : materiály mezitíárodní vědecko-practiká konference. Sekcíh : Pedagogika. Praha, 27.09–05.10. 2012. Praha, 2012. С. 37–39.*

43. Упатова І. П. Система самоосвіти молодого вчителя у 70–80-х рр. ХХ ст. *Strategiczne pytania swiatowej nauki* : IX Miedzynarodowej naukowí-practycznej konfrrencji, Przemysl, 07–15 lutego 2013 r. Przemysl, 2013. Vol. 14 : Pedagogiczne nauki. Nauka i studia. С. 61–63.

44. Упатова І. П. Форми роботи педагогічного колективу школи з молодими вчителями (70–80-ті роки ХХ ст.). *Бъдещите изследования* : матеріали IX Междунар. наук.-практ. конф., г. Софія, 17–25 февруари 2013. Софія, 2013. Том 12 : Педагогически науки. С. 54–57.

45. Упатова І. П., Осьмакова О. Є. Педагогічна практика як складова професійної підготовки майбутнього вчителя-вихователя. *Актуальні проблеми та шляхи вдосконалення виховного процесу в навчальному закладі* : матеріали Регіональної наук.-практ. конф., м. Харків, 26 квітня 2013 р. Х. : ФОП Шейніна О. В., 2013. С. 202–203.

46. Упатова І. П. Форми методичної роботи з молодими учителями у 50-ті роки ХХ ст. *Науково-методичні основи сучасного навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах: актуальні проблеми, досвід, перспективи вдосконалення* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конференція, м. Харків, 4-5 грудня 2013 р. Х. : ФОП Шейніна О. В., 2013. С. 239–242.

47. Упатова І. П. Управління розвитком дидактико-методичної компетентності молодого учителя. *Компетентнісно орієнтований підхід до освіти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 4 грудня 2014 р. X. : ФОП Шейніна О. В., 2014. С. 225–228.

48. Упатова І. П. Методична підготовка молодого вчителя в історії педагогічної думки. *Формування методичної компетентності педагога в умовах модернізації освіти* : матеріали Регіональної наук.-практ. конф., м. Харків, 14 травня 2014 р. X. : ФОП Шейніна О. В., 2014. С. 118–121.

49. Упатова І. П. Методологічні принципи організації методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах сучасного вищого навчального закладу. *Актуальні питання методики навчання як чинника підвищення якості професійної підготовки фахівців у вищій школі* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 11 листопада 2015 р. X. : ФОП Шейніна О. В., 2015. С. 197–199.

50. Упатова І. П. Методична підготовка майбутніх учителів на заняттях з методики викладання природознавства. *Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXIII Кариштинські читання)* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф., м. Полтава, 19–20 травня 2016 р. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2016. С. 438–439.

51. Упатова І. П. Підготовка майбутніх учителів до методичної діяльності у початковій школі. *Cutting-edge science : materials of the XII International scientific and practical conference, Sheffield, epril 30 – may 7, 2016. Sheffield. 2016. Vol. 4 : Pedagogical science. Sheffield. Science and education LTD. С. 5–7.*

52. Упатова І. П., Глущенко А. О., Писаренко О. В. Особливості екологічного виховання молодших школярів. *Педагогіка здоров'я* : матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 28-29 квітня 2016 р. X. : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2016. С. 528–530.

53. Упатова І. П., Худякова П. М. Науково-методична підготовка майбутніх учителів як складова професійної майстерності. *Науково-методична робота в сучасному закладі освіти : стан, проблеми, перспективи* : матеріали Регіональної наук.-практ. конф., м. Харків, 11 травня 2017 р. X. : ФОП Петров В. В., 2017. С. 211–213.

54. Упатова І. П., Кононенко Р. О. Умови ефективності та перспективні тенденції розвитку науково-методичної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах. *Науково-методична робота в сучасному закладі освіти : стан, проблеми, перспективи* : матеріали Регіональної наук.-практ. конф., м. Харків, 11 травня 2017 р. X. : ФОП Петров В. В., 2017. С. 208–211.

55. Упатова І. П. Саморозвиток і самовдосконалення майбутніх учителів у процесі реалізації методичної підготовки. *Проблеми саморозвитку та самовдосконалення особистості в умовах модернізації педагогічної освіти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 22 листопада 2017 р. X. : ФОП Петров В. В., 2017. С. 294–297.

АНОТАЦІЇ

Упатова І. П. Теорія і практика методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» (015 – Професійна

освіта). – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, МОН України. – Харків, 2019.

У дисертації на методологічному, теоретичному та технологічному рівнях досліджено проблему методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи. З'ясовано суть методичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи, зміст її структурних компонентів (мотиваційно-цільовий, когнітивний, методично-діяльнісний, аналітико-результативний) і функції (орієнтаційно-стимулювальна, дидактично-професійна, продуктивно-процесуальна, розвивально-виховна, діагностично-корекційна). Теоретично обґрунтовано систему (методологічно-цільова, структурно-змістова, технологічна, діагностична підсистеми) методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи, експериментально доведено результативність її впровадження в процес їхньої професійної підготовки. Окреслено педагогічні умови, що сприяють ефективному функціонуванню системи методичної підготовки. Уточнено критерії, показники, рівні сформованості методичної компетентності майбутнього вчителя початкової школи.

Ключові слова: майбутній учитель, початкова школа, методична підготовка, методична компетентність, методична діяльність, система, компоненти, педагогічні умови, критерії, показники.

Упатова И. П. Теория и практика методической подготовки будущих учителей начальной школы. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 «Теория и методика профессионального образования» (015 – Профессиональное образование). – Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, МОН Украины. – Харьков, 2019.

В диссертации на методологическом, теоретическом и технологическом уровнях исследована проблема методической подготовки будущих учителей начальной школы.

В работе освещен генезис идей методической подготовки будущих учителей в мировой и отечественной педагогике. На основе методологических положений исторического, системного, личностно-деятельностного, компетентностного, интегрированного, средового, фасилитационного, акмеологического подходов раскрыта сущность методической подготовки будущего учителя начальной школы как целенаправленного управляемого процесса приобретения им методической компетентности, то есть интегрированного личностного образования, которое отражает теоретическую и практическую готовность педагога к осуществлению методической деятельности (осознанной, планомерной и непрерывной работы педагога, что предполагает: изучение достижений психолого-педагогической науки; использование современных педагогических технологий, методик, приемов и способов эффективного обучения и воспитания младших школьников; обобщение и внедрение передового педагогического опыта, обогащение собственного методического опыта; усовершенствование методического мастерства в процессе самообразования, развития методической активности, рефлексии и творчества).

Конкретизировано содержание структурных компонентов методической подготовки будущих учителей начальной школы, а именно: мотивационно-целевой (характеризуется профессионально-педагогической направленностью будущего учителя на осуществление методической деятельности), когнитивный (предусматривает приобретение будущими учителями необходимого объема методических знаний – нормативных, общепедагогических, предметно-методических, технолого-методических, знаний о педагогическом менеджменте), методически-деятельностный (составляет совокупность методических умений – гностических, проективных, организаторско-исполнительских, творческо-рефлексивных), аналитико-результативный (осмысление, анализ, самоанализ, объективное оценивание, самоконтроль результатов методической деятельности). Охарактеризованы основные функции (ориентационно-стимулирующая, дидактико-профессиональная, продуктивно-процессуальная, развивающе-воспитательная, диагностико-коррекционная) методической подготовки будущих учителей начальной школы.

Теоретически обоснована система методической подготовки будущих учителей начальной школы, которая реализуется через взаимодействие методологически-целевой (определяет цель, концептуальные основы, принципы осуществления методической подготовки), структурно-содержательной (раскрывает содержание структурных компонентов методической подготовки), технологической (отражает реализацию процесса методической подготовки на подготовительном, мотивационно-ориентационном, содержательно-практическом и контрольно-корректирующем этапах) и диагностической (предусматривает педагогическую диагностику процесса методической подготовки) подсистем.

Выявлены педагогические условия, способствующие эффективному функционированию системы методической подготовки: методически-деятельностное наполнение профессиональной подготовки будущих учителей начальной школы, направленное на приобретение студентами методико-профессионального опыта и его рефлексии; создание благоприятной образовательно-методической среды (установление сотрудничества, творческого взаимодействия, положительной психоэмоциональной атмосферы); обеспечение научно-методической поддержки процесса методической подготовки будущих учителей начальной школы, что требует разработки соответствующих программ подготовки специалистов, создания необходимого научно-методического сопровождения.

Уточнена диагностико-критериальная база педагогического мониторинга процесса методической подготовки будущих учителей начальной школы, которая логично соотносится с компонентами подготовки, а именно: мотивационный (характер интереса к методической подготовке, отношение к методическому самообразованию, саморазвитию и самосовершенствованию), дидактико-методический (характер усвоения дидактико-методических знаний, сформированность методических убеждений и методического мышления), деятельностный (сформированность методических умений). Сформированность методической компетентности будущих учителей начальной школы

дифференцируется на творческий, реконструктивно-деятельностный, стереотипно-репродуктивный уровни.

Экспериментально доказано положительное влияние обоснованной системы на методическую подготовку будущих учителей начальной школы. Полученные теоретические и практические выводы имеют значение для широкого внедрения разработанной системы методической подготовки будущих учителей начальной школы в педагогические учреждения высшего образования для повышения уровня профессиональной подготовки будущих учителей.

Основные положения, результаты исследования, выводы нашли отражение в монографии и использованы для разработки, обоснования и апробации учебно-методического обеспечения (учебные программы спецкурсов, пособия, методические рекомендации, учебно-методические комплексы) процесса методической подготовки будущих учителей начальной школы.

Ключевые слова: будущий учитель, начальная школа, методическая подготовка, методическая компетентность, методическая деятельность, система, компоненты, педагогические условия, критерии, показатели.

Upatova I. P. Theory and Practice of Methodical Training of Future Primary School Teachers. – Qualification scientific work on the rights of manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences, Specialty 13.00.04 «Theory and Methods of Professional Education» (015 – Professional Education). – H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2019.

The thesis focuses on the issue of methodical training of future primary school teachers in methodological, theoretical, practical, and technological aspects. The essence of methodical training of future primary school teachers is revealed, as well as the content of structural components (motivational-target, cognitive, methodical-activity, and analytical-effective components) and functions (orientation-stimulating, didactic-professional, productive-procedural, educational-upbringing, diagnostic-correctional). The research theoretically substantiates the system (methodological-target, structural-content, technological, diagnostical subsystems) of methodical training of future primary school teachers. It also experimentally proves efficiency of using the system in methodical training. The pedagogical conditions that stimulate effective functioning of the methodical training system are highlighted. The criteria, indicators, levels of methodical competence of future primary school teachers are specified.

Key words: future teacher, primary school, methodical training, methodical competence, methodical activity, system, components, pedagogical conditions, criteria, indicators.

Віддруковано в типографії «Стиль-Издат»

Харків, вулиця Трінклера, 2,
2 етаж, офіс 19;
Харьков, 61058